

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА**

ІВАНОВА Любов Іванівна

УДК 378.011.3 – 051:796

**ТЕОРЕТИЧНІ І МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ
ДО РОБОТИ З УЧНЯМИ З ВІДХИЛЕННЯМИ У СТАНІ ЗДОРОВ'Я**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Київ – 2014

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант - доктор педагогічних наук, професор
СУЩЕНКО Людмила Петрівна,
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова,
завідувач кафедри фізичної реабілітації.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
ЛУЗАН Петро Григорович,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України,
професор кафедри методики навчання;

доктор педагогічних наук, професор
МАНЬКО Володимир Миколайович,
Національна академія служби безпеки України,
головний науковий співробітник;

доктор педагогічних наук, доцент
ЗАХАРІНА Євгенія Анатоліївна,
Класичний приватний університет,
завідувач кафедри теоретичних основ фізичного та
адаптивного виховання.

Захист відбудеться 26 листопада 2014 року о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.01 в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9).

Автореферат розісланий 24 жовтня 2014 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

В.Д. Сиротюк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Проблема професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я набуває в наш час все більшої актуальності, що пов'язано з усе зростаючою кількістю учнівської молоді, яка належить за станом здоров'я до спеціальної медичної групи. Це обумовлює необхідність підвищення ефективності професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури у вищих навчальних закладах з метою оновлення її методологічних, змістових і технологічних основ відповідно до вимог сучасності.

Державна стратегія вітчизняної професійної підготовки у вищих навчальних закладах кадрів з фізичного виховання та спорту, зокрема майбутніх учителів фізичної культури, базується на засадах Законів України “Про освіту” (1991), “Про вищу освіту” (2001), “Про фізичну культуру і спорт” (1993), Державної національної програми “Освіта” (“Україна ХХІ століття”) (1992), Національної доктрини розвитку освіти (2002); нормативно-правових документах, що регулюють розвиток сфери фізичного виховання, спорту й охорони здоров'я в Україні: Концепції Загальнодержавної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і спорту на 2012–2016 роки (2011), Концепції Загальнодержавної програми “Здоров'я 2020: український вимір” на 2012–2020 роки” (2011).

Теоретичні і методичні засади підготовки майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах розглядали вітчизняні вчені (В.Є. Берека, В.І. Бобрицька, В.І. Бондар, В.М. Єфімова, А.М. Коломієць, М.С. Корець, В.Г. Кузь, П.Г. Лузан, В.М. Манько, С.М. Мартиненко, О.С. Падалка, Н.Г. Протасова, С.О. Сисоєва, М.Г. Чобітько, О.Л. Шевнюк, Н.В. Якса та ін.), зокрема професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту (О.Ю. Ажиппо, Н.О. Белікова, Е.С. Вільчковський, Л.О. Демінська, П.Б. Джуринський, Є.А. Захаріна, А.П. Конох, В.Р. Пасічник, Р.П. Карпюк, Р.В. Клопов, А.В. Свасьєв, Л.П. Сущенко, О.В. Тимошенко, Б.М. Шиян та ін.), а також російські (Ю.Д. Железняк, Б.Ф. Курдюков, В.Ф. Пешков, О.В. Утішева, В.Т. Чичікін, Г.А. Шашкін та ін.). Питання підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання до роботи з інвалідами висвітлені у роботах Н.Г. Байкіної, Ю.А. Бріскіна, Р.П. Карпюка, І.М. Ляхової та ін.

Науковці (О.Д. Дубогай, Т.Г. Коваленко, О.Г. Румба, F. Booth, D.Trichopoulos, W. Wyle та ін.) ґрунтовно досліджували питання, пов'язані зі зміцненням здоров'я учнівської та студентської молоді

Звертаючи увагу на значне наукове і практичне значення праць вітчизняних і зарубіжних учених, доцільно зауважити, що проблема підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я не знайшла достатньо повного висвітлення у науково-педагогічній літературі.

Разом з тим, в умовах постійного зростання кількості учнів з відхиленнями у стані здоров'я в загальноосвітніх навчальних закладах України питання професійної підготовки майбутніх учителів до роботи з ними набуває все більшої актуальності. У сучасних умовах важливою є розробка нових підходів до вдосконалення системи професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури з метою підвищення

їх конкурентоспроможності на ринку праці, готових до постійного професійного зростання, здатних не тільки займатися фізичним вихованням школярів, а й зміцнювати здоров'я учнів, які мають відхилення у його стані. Розв'язання проблеми підвищення ефективності підготовки майбутніх учителів фізичної культури до керівництва оздоровчо-педагогічним процесом у загальноосвітньому навчальному закладі, зокрема роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я, потребує переосмислення мети, змісту, функцій і завдань професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури у вищих навчальних закладах України. Це вимагає зміни сутності роботи з учнями, які за станом здоров'я належать до спеціальних медичних груп, та включає необхідність інтегрування традиційної професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури зі специфічною підготовкою до проведення занять з лікувальної фізичної культури, що необхідні учням з відхиленнями у стані здоров'я.

Ефективність такої професійної підготовки багато в чому залежить від успішності подолання суперечностей, що виникають між:

- існуючою професійною підготовкою майбутніх учителів фізичної культури у вищих навчальних закладах і вимогами сучасної загальноосвітньої школи до якості та рівня їх підготовки;
- зростання потреби загальноосвітніх навчальних закладів у вчителів фізичної культури, які зорієнтовані на роботу з учнями з різним станом здоров'я та недостатньою спроможністю вищих навчальних закладів до їх належної підготовки;
- необхідністю формування вмінь учнів до проведення самостійних оздоровчих заходів (а іноді й реабілітаційних) та низький рівень готовності вчителів до цієї роботи;
- суспільною потребою у зміцненні здоров'я учнів, які за станом здоров'я належать до спеціальних медичних груп, та не розробленістю теоретичних та методичних засад професійної підготовки майбутніх учителів до цієї роботи, а також недостатнім програмно-методичним і технологічним забезпеченням;
- необхідністю формування готовності майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями, які мають відхилення у стані здоров'я, та необґрунтованістю педагогічних умов її формування.

Соціальна значущість у сучасних умовах ефективної професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я та недостатня розробка цієї проблеми зумовили вибір теми дисертаційного дослідження **“Теоретичні та методичні засади професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я”**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження відповідає тематичному плану наукових досліджень Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за науковим напрямом “Зміст освіти, форми, методи і засоби підготовки вчителів” (протокол № 5 від 27 січня 2004 року).

Тему дисертації затверджено Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (протокол № 5 від 29.01.2009 р.) та узгоджено в бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 3 від 28.04.2009 р.).

Мета дослідження полягає у розробці, науковому обґрунтуванні та експериментальній перевірці системи професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я.

Відповідно до мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. Проаналізувати стан вивчення проблеми професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я у вітчизняній і зарубіжній педагогічній теорії та практичній діяльності вищих навчальних закладів.

2. Розкрити історичний контекст професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я.

3. Визначити та теоретично обґрунтувати сутність та результат професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я.

4. Розробити концепцію професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я.

5. Розробити, теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити модель професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я.

6. Визначити критерії ефективності та якості професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я.

7. Розробити навчально-методичне забезпечення професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я.

Об'єкт дослідження – підготовка майбутніх учителів фізичної культури у вищих навчальних закладах.

Предмет дослідження – теоретичні і методичні засади професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я.

Концепція дослідження базується на розумінні системи професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я як процесу взаємодії викладачів і студентів, спрямованого на формування готовності майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями спеціальних медичних груп, що базується на оволодінні ними знаннями, вміннями і навичками не тільки з фізичного виховання школярів, а й лікувальної фізичної культури, вмотивованості до майбутньої професійної діяльності й цього напрямку роботи в ній, а також формування професійно важливих якостей особистості, що сприятимуть її реалізації.

Провідною ідеєю дослідження є положення про те, що професійна підготовка майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я складає систему, яка є складовою загальної системи вищої фізкультурної

освіти. Така професійна підготовка повинна бути спрямована на формування готовності у майбутніх учителів фізичної культури сприяти відновленню здоров'я і покращенню фізичного стану цих школярів засобами лікувальної фізичної культури.

Дослідження теоретичних і методичних засад професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я, з метою забезпечення ефективності процесу формування висококваліфікованого фахівця, здатного працювати зі школярами різного стану здоров'я, потребує врахування особливостей становлення і розвитку вітчизняної системи професійної підготовки учителів фізичної культури на різних історичних етапах, аналізу вітчизняного і зарубіжного досвіду, а також урахування передових методик лікувальної фізичної культури.

Концептуальні положення професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я є системою поглядів на розуміння сутності, змісту, технології та організації підготовки студентів у вищих навчальних закладах з метою формування готовності суб'єктів цієї підготовки у подальшій своїй професійній діяльності забезпечувати фізичне виховання учнів спеціальних медичних груп, формувати у школярів відповідні вміння та навички, фізичні якості, нормалізуючи стан їх здоров'я та працездатність.

Запропонована концепція дослідження базується на трьох взаємопов'язаних концептах – методологічному, теоретичному та практичному.

Методологічний концепт ґрунтується на фундаментальних положеннях філософії освіти, сучасних педагогічних концепціях, діяльнісній теорії навчання, концептуальних положеннях теорії систем і синергетики, досягненнях теорії інформації та відображає взаємозв'язок і взаємодію різних методологічних підходів дослідження проблеми підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я: системного (дозволяє розглядати підготовку майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я як цілісну сукупність взаємопов'язаних складових, які базуються на раціональному поєднанні змістового наповнення, навчально-методичного забезпечення та сучасних педагогічних технологій викладання, що реалізуються в умовах освітнього середовища, яке забезпечує активне формування готовності майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я); особистісно-діяльнісного (передбачає створення умов для розвитку особистості майбутнього вчителя фізичної культури, становлення його професійної позиції та відображає взаємозв'язок і взаємодію особистісної і предметно-практичної складової формування його готовності до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я); програмно-цільового (забезпечує поетапне досягнення мети, яка прогнозується, завдяки дотриманню змодельованого процесу формування готовності майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я та здійснення постійного моніторингу його якості); контекстного (надає можливість наблизити процес навчання до реальної педагогічної діяльності, відтворити різні компоненти професійного середовища, вмотивовує на оволодіння знаннями та вміннями, необхідними для роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я, сприяє формуванню творчих здібностей; рефлексивного

(забезпечує зміну ставлення студентів до свого навчання, прагнення самопізнання, самовдосконалення, дозволяючи самостійно обґрунтувати та контролювати процес досягнення мети).

Теоретичний концепт передбачає визначення дефініцій у контексті професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я, сутності та структури професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до цієї роботи, визначення критеріїв, показників і рівнів сформованості їхньої готовності до відповідної діяльності та базується на: філософських і педагогічних ідеях гуманізації та гуманітаризації освіти (Ш.А. Амонашвілі, Е.В. Бондаревська, Б.С. Гершунський, В.Г. Гульчевська, Т.П. Лакоценіна, Т.В. Колбіна, Л.С. Рибалко, В.Ф. Пешков, В.А. Сластьонін та ін.); ідеї проектування, моделювання, технологізації у педагогіці (Ю.К. Бабанський, В.П. Беспалько, В.Н. Введенський, Г.К. Селевко, Г.М. Соловійов, Н.Ф. Тализіна, В.І. Щемелінін та ін.); теорії та практики особистісно орієнтованої освіти (І.Д. Бех, С.І. Подмазін, М.Г. Чобітько та ін.); дослідженнях, що розкривають: тенденції неперервної професійної освіти (С.У. Гончаренко, Ю.Д. Железняк, Т.В. Кузнєцова, В.М. Манько, С.О. Сисоєва та ін.); особливості підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту (О.Ю. Ажиппо, Н.О. Белікова, Е.С. Вільчковський, Л.О. Демінська, П.Б. Джуринський, Є.А. Захаріна, А.П. Конох, В.Р. Пасічник, Р.П. Карпюк, Р.В. Клопов, А.В. Свасьєв, Л.П. Сущенко, О.В. Тимошенко, Б.М. Шиян та ін.); історію фізичної культури та спорту (М.М. Булатова, Г.С. Деметер, П.Я. Захаров, Є.Ю. Зеліксон, М.Д. Зубалій, Н.А. Константинов, Л. Кун, А.Т. Литвин, В.В. Столбов, В.М. Платонов, Г.Б. Северухін, Ю.П. Симаков та ін.); формування навчально-пізнавальної активності студентів (П.Г. Лузан та ін.); особливості роботи з учнями, які належать до спеціальних медичних груп (С.С. Волкова, Г.Н. Грець, О.Д. Дубогай, Т.Г. Коваленко, Г.І. Нарскін, О.Г. Румба, Н.І. Соколова, Г.А. Степанова, І.Н. Тимошина та ін.); методику лікувальної фізичної культури (В.І. Дубровський, Л.С. Захарова, В.М. Мухін, С.Н. Попов, І.М. Саркізов-Серазіні та ін.); теорію та методику корекційної педагогіки (В.І. Бондар, В.М. Синьов, Л.І. Фомічова, М.К. Шеремет та ін.); методику корекції стану здоров'я осіб з функціональними порушеннями різних органів засобами фізичного виховання (Н.Г. Байкіна, І.М. Ляхова та ін.).

Практичний концепт передбачає розробку професійно орієнтованого змісту професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я (дозволить студентам оволодіти системними знаннями сучасних освітніх технологій відновлення та збереження здоров'я учнів, які за станом здоров'я належать до спеціальної медичної групи), сучасного навчально-методичного забезпечення відповідних навчальних дисциплін та впровадження активних методів навчання (сприятиме набуттю студентами особистісних якостей, активному оволодінню необхідними знаннями та практичними навичками роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я), забезпечення комплексної діагностики формування готовності майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я (сприятиме

оперативному контролю формування готовності майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я).

Методи дослідження визначалися його метою, необхідністю розв'язання теоретичних і практичних проблем. Для розв'язання поставлених завдань використовувались такі методи: *теоретичні*: аналіз, узагальнення, конкретизація, класифікація, систематизація інформаційних ресурсів психолого-педагогічної та науково-методичної літератури, спеціальної літератури з фізичної культури, що дозволили уточнити понятійний апарат дослідження та охарактеризувати погляди науковців різних країн на досліджувану проблему, визначити сутність і результат професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я, а також критерії її ефективності та якості, розробити концепцію професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я; історико-ретроспективний аналіз надав змогу розкрити історичний контекст професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я та визначити історичні передумови та періоди її становлення в Україні; компаративний метод надав можливість висвітлити схожі риси та особливості професійної підготовки фахівців до роботи з особами з відхиленнями у стані здоров'я у різних країнах світу; контент-аналіз нормативних і програмно-методичних документів у сфері освіти та результатів педагогічного експерименту допоміг у з'ясуванні стану кадрового забезпечення роботи з учнями загальноосвітніх навчальних закладів, які мають відхилення у стані здоров'я, стану професійної підготовки до цієї роботи, а також науково-методичного її забезпечення; метод моделювання застосовувався з метою розробки моделі професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я; *емпіричні*: анкетування, тестування, пілотне дослідження проводилося з метою визначення актуальності наукового пошуку, сучасного стану професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я та практичного стану сформованості готовності майбутніх учителів фізичної культури до цієї роботи; педагогічне спостереження, опитування, комп'ютерне тестування проводилося з метою діагностики рівня готовності в процесі педагогічного експерименту на його констатувальному та формувальному етапах і виявлення ефективності впровадження моделі професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я; *статистичні*: поєднання кількісного та якісного аналізу отриманого емпіричного матеріалу із застосуванням методів статистики, зокрема t-критерію Стюдента, були використані з метою обробки результатів педагогічного експерименту та визначення достовірності отриманих результатів.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що:

– *вперше* розроблено та науково обґрунтовано систему професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я на підставі застосування системного, особистісно-діяльнісного, програмно-цільового, контекстного, рефлексивного підходів; визначено історичні передумови та періоди становлення в Україні професійної підготовки майбутніх учителів

фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я; здійснено порівняльний аналіз професійної підготовки фахівців у провідних вищих навчальних закладах різних країн світу до роботи з особами з відхиленнями у стані здоров'я; визначено та теоретично обґрунтовано сутність і результат професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я, структуру готовності майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я, конкретизовано зміст її компонентів відповідно до вимог сучасності; розроблено концепцію професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я; розроблено, теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено модель професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я, функціонування якої досягається завдяки застосування педагогічного інструментарію (концептуально-методологічного, організаційно-процесуального, діагностичного) в умовах рефлексивного освітнього середовища та забезпечує результативність процесу формування готовності майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я;

- *уточнено* термінологічний апарат у контексті професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я, а саме: сутність понять “відхилення у стані здоров'я”, “учні з відхиленнями у стані здоров'я”, “робота з учнями з відхиленнями у стані здоров'я”, “професійна підготовка майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я”, “готовність майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я”; а також трансформацію та взаємообумовленість понять, що характеризують професійний рівень учителя; сутність професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я; критерії ефективності професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури;

- *удосконалено* зміст професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я; методи активізації пізнавальної діяльності студентів на основі використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій;

- *подальшого розвитку* набули засоби та методи моніторингу якості професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що створено та впроваджено в процес професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури навчально-методичне забезпечення, яке включає: *навчально-методичні комплекси* на паперових та електронних носіях з дисциплін “Методика фізичного виховання учнів спеціальних медичних груп” (навчальна програма, тестові завдання, завдання для контрольних робіт, навчальні посібники для студентів вищих навчальних закладів “Методика фізичного виховання у спеціальних медичних групах” та “Фізичне виховання у спеціальних медичних групах: теорія та методика” підготовлений у співавторстві з Л.П. Сущенко, а також

тексти та презентації лекцій), “Основи лікувальної фізичної культури у спеціальних медичних групах” (навчальна програма, тестові завдання, завдання для контрольних робіт, тексти та презентації лекцій), “Основи лікарсько-педагогічного контролю” (навчальна програма, тестові завдання, завдання для контрольних робіт, тексти та презентації лекцій); *монографію* “Професійна підготовка майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров’я: теорія та методика”; а також *методичний посібник* для керівників закладів освіти, класних керівників, методистів, учителів фізичної культури “Фізичне виховання учнів з відхиленнями у стані здоров’я” та (у співавторстві з М.І. Крамаренко, Т.М. Пономаренко) “Програма для дітей хворих на сколіоз “Лікувальне плавання (1-9 класи)”, що отримали відповідний Гриф Міністерства освіти, науки, молоді та спорту України; розроблено і впроваджено систему моніторингу якості професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров’я на основі застосування сучасних методів діагностики та технічних засобів контролю навчальної діяльності, а саме – *комп’ютерну програму* “ІДС: педагогічна діагностика готовності майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров’я” (у співавторстві з В.А. Діденко, Л.П. Сущенко отримано свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір № 47068 від 08.01.2013, видане Державною службою інтелектуальної власності України).

Розроблені теоретичні і методичні матеріали дослідження доцільно використовувати у навчально-виховному процесі вищих навчальних закладів, які здійснюють професійну підготовку майбутніх учителів фізичної культури, а також у системі підвищення кваліфікації вчителів фізичної культури.

Основні положення та результати дослідження **впроваджено** в навчально-виховний процес Комунального закладу “Харківська гуманітарно-педагогічна академія” Харківської обласної ради (довідка про впровадження № 01-12/119 від 13.02.2014 р.), Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (довідка про впровадження № 07-10/1080 від 22.05.2014 р.), Національного технічного університету України “Київський політехнічний інститут” (довідка про впровадження № 584 від 28.01.2014 р.), Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (довідка про впровадження № 03-31/02/436 від 14.02.2014 р.), Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського (довідка про впровадження № 82-06.03/587 від 17.02.2014 р.), Хмельницького національного університету (довідка про впровадження № 108/9 від 03.03.2014 р.).

Особистий внесок здобувача в працях, підготовлених у співавторстві полягає в аналізі, узагальненні науково-педагогічних джерел та методичної літератури з лікувальної фізичної культури, розробці змісту професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури [9]; у теоретичному обґрунтуванні проблеми, розробці методичних рекомендацій [11]; теоретичному обґрунтуванні проблеми, розробці концепції, структури педагогічного оцінювання рівнів сформованості готовності майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров’я та вибору методик для комп’ютерної програми [42].

Апробація результатів дисертації. Основні результати та теоретичні

положення дослідження висвітлено й обговорено на: XIV Міжнародному науковому конгресі “Олімпійський спорт і спорт для всіх” (Київ, 2010); міжнародних наукових і науково-практичних конференціях: “Актуальні питання вищої професійної освіти” (Донецьк, 2009); “Актуальні проблеми сучасної біомеханіки фізичного виховання та спорту” (Чернігів, 2010, 2011); “Актуальні проблеми фізичного виховання та спорту на сучасному етапі і шляхи їх вирішення” (Чернігів, 2011); “Актуальні проблеми фізичного виховання, реабілітації, спорту і туризму” (Запоріжжя, 2011, 2012); “Психология и педагогика: актуальные проблемы и тенденции развития” (Новосибирск, 2013); “Личность, семья и общество: вопросы педагогики и психологии” (Новосибирск, 2013); “Теоретические и методологические проблемы современного образования” (Москва, 2013); *Всеукраїнських науково-практичних конференціях*: “Актуальні питання фізичного виховання спорту та здоров’я студентської молоді” (Бердянськ, 2011); “Освіта і здоров’я” (Суми, 2012); *міжнародних науково-методичних конференціях*: “Сучасні тенденції та перспективи розвитку фізичного виховання, здоров’я і професійно-педагогічної підготовки різних верств населення” (Київ, 2010, 2011, 2013, 2014); *круглому столі* “Моніторинг рівня здоров’я учнівської молоді. Рухова активність як провідна детермінанта формування здорового способу життя” у межах XVI Міжнародної виставки навчальних закладів “Сучасна освіта в Україні – 2013” (Київ, 2013); *наукових конференціях* Інституту фізичного виховання та спорту Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова; *засіданнях* кафедри фізичної реабілітації Інституту фізичного виховання та спорту Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.

Публікації. Основні теоретичні положення й висновки дисертаційного дослідження відображено в 42 наукових і науково-методичних працях, у тому числі: 1 монографія, 3 навчальні посібники, 4 навчальні програми, 1 комп’ютерна програма, 3 збірники тестових завдань, 20 статей у наукових фахових виданнях України, 6 у зарубіжних виданнях, 4 статті у збірниках матеріалів конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, шести розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Повний обсяг тексту становить 565 сторінок (основного тексту – 405 сторінок). Список використаних джерел включає 782 найменувань (65 з яких іноземною мовою). Робота містить 66 таблиць, 49 рисунків і 59 сторінок додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми і доцільність її наукової розробки, визначено мету, завдання, об’єкт, предмет, викладено концепцію дослідження, охарактеризовано методи дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, подано інформацію про впровадження й апробацію результатів дослідження, особистий внесок автора у спільні розробки, подано відомості про публікації, в яких відображено основні теоретичні положення й висновки дисертаційного дослідження, а також подано структуру дисертації.

У першому розділі “**Аналіз понятійно-категоріального апарату дослідження проблеми в аспекті професійної підготовки майбутніх учителів фізичної**

культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я" обґрунтовано важливість конкретизації понятійного апарату в аспекті професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я; проаналізовано тлумачення основних дефініцій дослідження, що характеризують: контингент учнів до роботи, з якими передбачається підготовка майбутніх учителів фізичної культури, сутність роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я та процесуальну складову професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я.

Спираючись на думку різних науковців (Е.С. Вільчковський, Є.А. Захаріна, Р.П. Карпюк, І.В. Мудрік, Л.П. Сущенко, І.Х. Турчик, Г.М. Шамардіна, Л.В. Шапкова та ін.) щодо важливості правильного трактування понять у галузі фізичної культури, теорії та методики професійної освіти, у розділі обґрунтовано, що уточнення понятійного апарату для якісної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я, набуває виключного значення, оскільки характеристика об'єкта педагогічного впливу, до роботи з яким здійснюється професійна підготовка, сутність цієї майбутньої роботи та результат підготовки є вихідною умовою будь-якого процесу освіти.

Питання уточнення термінологічного апарату вирішувалися різними науковцями у процесі розробки широкого кола завдань: підготовки фахівців з адаптивної фізичної культури (Н.В. Астаф'єв, М.М. Башкірова, С.П. Євсєєв, Р.П. Карпюк, Р.В. Чудна, Л.В. Шапкова та ін.); дослідження питань, пов'язаних з основними напрямками оптимізації підготовки спортсменів-інвалідів (Ю.А. Бріскін, М.М. Линець, А.В. Магльований, Є.Н. Приступа та ін.); пов'язаних із проблематикою корекційної педагогіки (Н.Г. Байкіна, В.І. Бондар, І.М. Ляхова, В.М. Синьов, Л.І. Фомічова, М.К. Шеремет та ін.).

Аналіз базових понять професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я вказує на те, що в сучасному термінологічному апараті існує плутанина понять щодо фізичного виховання учнів з відхиленнями у розвитку, з інвалідністю та з відхиленнями у стані здоров'я, що викликає помилки у розумінні таких понять як "адаптивне фізичне виховання", "лікувальна фізична культура" та призводить до значних помилок у визначенні мети, завдань, методів і засобів фізичного виховання та фізичної реабілітації цих осіб, що відповідно може суттєво зашкодити їхньому здоров'ю.

У розділі уточнено сутність таких понять: *відхилення у стані здоров'я*", що трактується як наявність хвороби або її наслідків у стадії компенсації; *"учні з відхиленнями у стані здоров'я"*, що визначається як учні спеціальних медичних груп загальноосвітніх навчальних закладів, у яких визначається наявність хвороби або її наслідків у стадії компенсації, що знижують рівень функціонально-резервних можливостей школярів та є протипоказанням до посилення фізичних навантажень; *"робота з учнями з відхиленнями у стані здоров'я"*, що тлумачиться як заняття з учнями спеціальних медичних груп загальноосвітніх навчальних закладів лікувальною фізичною культурою, в процесі яких, одночасно з освітніми, вирішуються оздоровчі та лікувальні (а не адаптивні) завдання, з метою відновлення здоров'я і працездатності школярів та переходу їх до підготовчої групи;

“професійна підготовка майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров’я”, що визначається як навчально-виховний процес формування здатності студентів вищих навчальних закладів забезпечувати засобами лікувальної фізичної культури відновлення та збереження здоров’я школярів, які за станом здоров’я належать до спеціальної медичної групи; *“готовність майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров’я”*, що трактується як здатність особистості до забезпечення оздоровчо-педагогічної діяльності у загальноосвітньому навчальному закладі, що базується на оволодінні знаннями, вміннями, сформованості особистісних якостей та вмотивованості до цієї діяльності, що дозволяють ефективно здійснювати фізичне виховання та зміцнювати здоров’я учнів, які належать до спеціальних медичних груп.

Визначено взаємообумовленість понять, що характеризують професійний рівень учителя (підготовленість, компетентність, готовність, професіоналізм та педагогічна майстерність). Обґрунтовано твердження, що у вищих навчальних закладах є можливість формувати підготовленість та компетентність випускників, які можна розглядати як професійну обізнаність (складовими яких є знання, вміння та навички щодо різних сторін професійної підготовки) або сформованість різних компетенцій, а також готовність щодо здійснення відповідної педагогічної діяльності. Зазначено, що досягнення вищої сходинки реалізації готовності – сформованість професіоналізму, можливе тільки за умови набуття професійного досвіду та шляхом продовження неперервної освіти та самоосвіти. Найвищим проявом реалізації готовності є педагогічна майстерність, яка досягається у процесі подальшого професійного самовдосконалення та розвитку професійної творчості.

У другому розділі **“Історичний контекст професійної підготовки вчителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров’я”** подається історичний екскурс впровадження фізичної культури в систему роботи навчальних закладів, формування теоретичних основ фізичного виховання та лікувальної фізичної культури в зарубіжних країнах; ретроспективний аналіз впровадження фізичної культури в навчальні заклади України та формування наукових основ вітчизняної системи роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров’я; аналіз законодавчої бази становлення роботи з фізичної культури з учнями з відхиленнями у стані здоров’я в навчальних закладах України; закордонний досвід професійної підготовки фахівців до роботи з особами з відхиленнями у стані здоров’я; історичні періоди становлення професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров’я у навчальних закладах України.

Нами визначені передумови створення та реалізації педагогічної системи підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров’я, до яких належать: упровадження фізичного виховання в навчальні заклади в якості обов’язкових уроків, запровадження фізкультурно-оздоровчих заходів зі школярами та окремих занять з учнями спеціальних медичних груп в загальноосвітніх навчальних закладах; розвиток теоретичних та методологічних основ різних наук та, зокрема, теорії та методики

фізичного виховання й лікувальної фізичної культури, а також дослідження в галузі професійної підготовки майбутніх педагогів, зокрема, вчителів фізичної культури.

Аналіз науково-педагогічних та історичних джерел указує на те, що введення фізичного виховання у навчальні заклади пройшло довгий та важкий шлях, залишаючись тривалий час привілеєм заможних прошарків суспільства, й отримало статус обов'язкового предмету на теренах колишнього СРСР у 1929 р., а у всьому світі тільки після 1945 р., коли визначилося значне падіння рівня здоров'я населення. Значним кроком у підвищенні ефективності фізичного виховання учнів стало введення оцінки та іспитів з навчального предмета у школах.

У сучасних зарубіжних країнах турбота про здоров'я учнів у навчальних закладах виявляється у наданні фізичному вихованню статусу обов'язкового предмета шкільної програми (з різною кількістю годин викладання: від двох годин на тиждень до щоденних); створення шкіл здоров'я, які передбачають наявність у навчальному закладі здорового шкільного середовища (шкільна медична служба, освіта в галузі здоров'я, медичне консультування, служба харчування, психологічна служба); створення альтернативних шкіл для навчання дітей, які мають навчальні, поведінкові та / або медичні потреби (тобто для учнів з особливими потребами, які належать до спеціальної освіти), що не можуть бути належним чином вирішені у традиційному шкільному середовищі. У той же час, аналіз літературних джерел та інформації мережі Internet указує на відсутність даних щодо роботи з учнями спеціальних медичних груп у системі навчально-виховного процесу школи у зарубіжних країнах (окрім деяких постсоціалістичних країн, зокрема Польщі, Росії та Білорусії), хоча спроби її започаткування Генріхом Кліасом належать до початку XIX ст. (уперше розпочав проводити заняття лікувальною гімнастикою зі школярами Голландії у 1806 р.).

Аналіз історичних та науково-педагогічних джерел дозволяє зробити висновок про те, що від трипільців до козаків на інтуїтивному рівні (без наукового обґрунтування) стародавнє суспільство відчувало потребу у фізичному вихованні та, піклуючись про здоров'я свого роду, створювало умови для обов'язкових занять кожного його члена. Фізичне виховання було основою освіти, до якої в різні часи додавалися різні науки, які вважалися необхідними для оволодіння кожною людиною. Із виникненням суспільного розшарування, виник й розподіл у фізичному вихованні: можливість занять для заможних та заборона для інших. У всі подальші часи наукові знання щодо зміцнення здоров'я та впровадження фізичної культури в освітні заклади йшли "паралельними курсами й не перехрещувалися": значні досягнення у науковому обґрунтуванні необхідності занять фізичними вправами для здоров'я та повне неприйняття фізичної культури урядовими структурами, від яких залежало її впровадження (що було характерно й для всіх інших країн світу). Позитивні зміни виникали тільки під значним тиском громадськості. Тобто, до 1917 р. на теренах України не тільки не проводилися заняття з учнями з відхиленнями у стані здоров'я, але й взагалі уроки фізичної культури майже були відсутні.

Засновником підготовки фахівців фізичного виховання для роботи з лікарської гімнастики можна вважати Пера Лінга (1813) та його учнів (Ялмар Лінг, Габріель

Брантінг, Карл-Август Георгій, Ротштейн), які популяризували необхідність такої підготовки та з різним ступенем успішності здійснювали її.

На теренах нашої країни професійна підготовка медичного напрямку виникла раніше (1654), ніж перші заходи з організованої підготовки фахівців здатних навчати фізичним вправам (1816). Значно пізніше у медичних закладах розпочалася професійна підготовка викладачів з лікувальної гімнастики (Ортопедичний інститут, 1838), хоча засоби фізичного виховання з метою профілактики та лікування використовувалися з давніх часів, а міцне здоров'я та військова потужність українських козаків пояснювалася ефективною системою фізичного виховання, яка охоплювала все населення, включала характерні елементи української народної педагогіки (відбір, підготовка, іспит-випробування, вдосконалення бойової майстерності у війську), ґрунтувалася на народних традиціях та впроваджувалася завдяки широкій мережі безкоштовних навчальних закладів, наставництва у різних формах. На той час існував величезний розрив між рівнем знань у галузі теорії та методики фізичного виховання, носіями якого була значна група видатних учених та крупних фахівців-практиків, та реальним станом фізичного виховання, яке насаждалося владою у систему освіти. Окрім того, незважаючи на заклики видатних науковців та громадських діячів до масового використання фізичних вправ у профілактиці та терапії, лікувальна гімнастика в умовах царської Росії не отримала широкого розвитку.

Загальнодержавну підтримку, подальший розвиток і впровадження в життя, як широкого профілактичного і лікувального засобу, фізична культура та лікувальна гімнастика отримали тільки після 1917 р., а наукові розробки вчених заклали теоретико-методологічну базу підготовки фахівців до роботи з особами з відхиленнями у стані здоров'я.

У передвоєнні роки на теренах колишнього СРСР проводилася значна робота з підготовки та перепідготовки кадрів, здійснювалися потужні наукові розробки в галузі фізичної культури та спорту, але головним чином ці розробки стосувалися побудови тренувального процесу, удосконалення методів навчання та тренування, а також підвищення фізичної підготовленості населення з метою підготовки до можливої війни. Одночасно під керівництвом професора І.М. Саркізова-Серазіні проводилися дослідження з лікувальної фізичної культури, спортивного масажу та загартування організму. З 1947 р. посилюється лікарсько-педагогічний контроль за фізичним вихованням школярів, удосконалюється робота з коригуючої гімнастики, створюються групи лікувальної фізичної культури у школах.

Аналіз нормативних документів засвідчує, що від початкового розподілу учнів на три медичні групи, які займалися за навчальною програмою з фізичної культури (1946) з дотриманням певних методичних особливостей щодо кожної з них, стан дітей, які належать до спеціальної медичної групи, змінився: від “ослабленої групи” (1946), “незначних відхилень” із заняттями за навчальною програмою та введенням додаткових 2 годин (1970) до “значних відхилень постійного або тимчасового характеру в стані здоров'я, що не перешкоджають навчанню в школі, але протипоказані для занять фізичною культурою за навчальною програмою” (2009). Такий стан указує на те, що у післявоєнні роки виникла необхідність проведення

занять із учнями спочатку коригуючою гімнастикою з подальшою зміною організаційного компоненту роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я, що вимагає зміни й змістовного наповнення цієї роботи, а саме: проведення занять з лікувальної фізичної культури, а не за “діючою шкільною програмою з фізичного виховання з деякими змінами”, як це було у 1966 р., що в свою чергу, потребує доопрацювання нормативних документів, із урахуванням усіх вимог сучасності, внесення коректив до змісту курсів перепідготовки вчителів фізичної культури та у підготовку майбутніх учителів фізичної культури.

Аналіз науково-педагогічних та історичних джерел доводить, що тривалий час професійна підготовка до забезпечення фізичного виховання та лікування фізичними вправами здійснювалася окремо (відповідно – педагогічними та медичними закладами). Найбільш вдалим рішенням можна вважати поєднання такої підготовки у період з 1963 р. до середини 1980-х років, коли в інститутах фізичної культури було введено військово-медичну підготовку студенток за спеціальністю “Інструктор з лікувальної фізичної культури”, що надавала можливість забезпечувати роботу вчителя фізичної культури з учнями загальноосвітніх навчальних закладів з різним станом здоров'я. На жаль, введення в інститутах фізичної культури спеціальності “Фізична реабілітація” (1997) не призвело до покращення професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я тому, що розширивши вивчення у межах спеціальності дисциплін, що сприяють роботі з відновлення здоров'я, одночасно сприяло майже скасуванню їх для інших спеціальностей цього фаху.

Базуючись на аналізі науково-педагогічних та історичних джерел, нами окреслено такі історичні періоди становлення роботи з учнями спеціальних медичних груп в Україні:

I період – характеризується виникненням передумов створення системи підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я (впровадження фізичного виховання в навчальні заклади всіх типів, формування теоретичних та методичних засад фізичного виховання та використання лікувальної фізичної культури при різних захворюваннях, організацією навчальних закладів і курсів з професійної підготовки учителів фізичної культури) і завершується другою половиною 1920-х років (започаткування підготовки лікарів-фізкультурників та лікарів санітарно-курортної справи в медичних інститутах – 1926 р.; введення на теренах всього СРСР у загальноосвітні навчальні заклади уроку фізичної культури в якості обов'язкового навчального предмету – 1929 р.).

II період – (з другої половини 1920-х років до 1963 р.) характеризується відкриттям кафедр лікувальної фізичної культури у медичних інститутах з підготовкою лікарів-інструкторів ЛФК, становленням системи лікарського контролю за фізичним вихованням, наявністю в навчальних планах підготовки учителів фізичної культури таких дисциплін як: коригуюча гімнастика, ЛФК, масаж, лікарський контроль та інших спеціальних дисциплін, необхідних для відновлення здоров'я, розширення наукових досліджень з ЛФК, масажу та загартування організму.

III період – (з 1963 р. – введення в інститутах фізичної культури медичної підготовки студенток за спеціальністю “Інструктор з лікувальної фізичної культури” до середини 1980-х років) характеризується розширенням меж лікарського контролю та виникненням спортивної медицини, виокремленням в аспірантурі напрямку лікувальної фізичної культури, введення в інститутах фізичної культури спеціалізованої підготовки з лікувальної фізичної культури.

IV період – (з середини 1980-х рр. до 1997 р.) характеризується припиненням в інститутах фізичної культури цілеспрямованої підготовки з лікувальної фізичної культури.

V період – (з 1997 р. – до теперішнього часу) характеризується введенням у вищих навчальних закладах спеціальності “Фізична реабілітація”, підготовкою з галузі знань 0102 “Фізичне виховання, спорт і здоров’я людини”, розширенням вивчення у межах спеціальності дисциплін, що сприяють роботі з відновлення здоров’я, зокрема з учнями спеціальних медичних груп.

Можна передбачити VI період – введення у вищих навчальних закладах кваліфікації “вчитель фізичної культури у спеціальних медичних групах” (для чого спочатку необхідно внести зміни до нормативних документів Міністерства освіти і науки України щодо наповнюваності класів при вивченні предмета “фізична культура” з урахуванням розподілу на медичні групи з першого класу або відповідні зміни до кваліфікаційної характеристики професії “вчитель-реабілітолог” (передбачивши не тільки роботу з дітьми, які мають вади у фізичному або розумовому розвитку, а й з учнями спеціальних медичних груп – з відхиленнями у стані здоров’я).

У третьому розділі **“Науковий аналіз проблеми професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров’я”** проаналізовано висвітлення у педагогічній теорії проблеми професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров’я; розглянуто сутність професійної підготовки та структуру готовності майбутніх учителів фізичної культури до роботи з дітьми з відхиленнями у стані здоров’я; проаналізовано сучасний стан професійної підготовки у вищих навчальних закладах України майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров’я.

Аналіз науково-педагогічних і статистичних джерел доводить, що за останні роки в Україні спостерігається стійка тенденція до зниження здоров’я та рівня фізичної підготовленості населення. Науковці вказують на різні чинники, що призвели до подібної ситуації, а саме: недостатня підготовленість фахівців, які навчають дітей основам фізичної культури, медицини, гігієни (Н. Коротаєв і М. Рила); не повною мірою забезпечення системою освіти реалізації функції здоров’язбереження (А.В. Левченко); соціальний, генетичний, екологічний фактори; шкідливі звички, недостатня рухова активність, невміння школярів і студентів дбати про своє здоров’я, недостатній професіоналізм учителів, розбіжність програм фізичного виховання у школах та ВНЗ, зменшення рухових можливостей студентів під час сесії, недостатня інтенсивність навантажень, велика чисельність студентів у навчальних групах, недостатнє матеріально-технічне забезпечення навчального

процесу (В.І. Сабадаш); знецінення соціального престижу здоров'я, фізичної культури і спорту; відставання від сучасних вимог усіх ланок підготовки і перепідготовки фізкультурних кадрів; недооцінка у дошкільних установах і навчальних закладах соціальної, оздоровчої та виховної ролі фізичної культури і спорту; залишковий принцип її фінансування (С.М. Філь, О.М. Худолій і Г.В. Малка). При цьому, на жаль, процес підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я (спеціальних медичних груп) та зокрема його теоретичні й методичні засади, ще не став предметом спеціального наукового дослідження, хоча й існують поодинокі наукові розробки, дотичні до цієї проблеми. Так, наприклад, питанням необхідності спеціальної підготовки кадрів, здатних ефективно реалізовувати відновлювально-профілактичну діяльність у процесі професійної роботи присвячені дослідження В.Ф. Пешкова, який указує на відсутність у сучасній освіті педагогічної системи професійної відновлювально-профілактичної підготовки учителів фізичної культури.

Визначено сутність підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я, що вміщує: змістовне наповнення, спрямоване на оволодіння студентами знаннями щодо відновлення та збереження здоров'я учнів спеціальних медичних груп; навчально-методичне забезпечення та сучасні педагогічні технології викладання, що реалізуються в умовах освітнього середовища, яке забезпечує активне оволодіння відповідними знаннями, практичними навичками та сприяє усвідомленню важливості роботи з учнями з відхиленнями здоров'я й відповідальності за якість цієї роботи, а також формує професійні особистісні якості майбутніх вчителів.

У розділі визначено структуру готовності майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я, що складається з ціннісно-мотиваційного, когнітивного, організаційного, комунікаційного, діяльнісного та рефлексивного компонентів.

Результати аналізу сучасного стану професійної підготовки у вищих навчальних закладах України майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями спеціальної медичної групи підтвердили актуальність і доцільність розробки обраної теми дослідження. В опитуванні взяли участь 1321 особа, зокрема: 734 студенти та 143 викладача з 12 вищих навчальних закладів (11 вищих навчальних закладів України та університету Польщі: Бердянський державний педагогічний університет, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Державний вищий навчальний заклад "Запорізький національний університет", Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, Державний заклад "Луганський національний університет імені Тараса Шевченка", Луцький інститут розвитку людини Університету "Україна", Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Слов'янський державний педагогічний університет, Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка, Інститут фізичної культури Щецинського університету), а також:

321 директор загальноосвітніх навчальних закладів України, 123 вчителів фізичної культури (заслужені вчителі України та переможці всеукраїнських фахових конкурсів).

Аналіз результатів опитування директорів загальноосвітніх навчальних закладів дозволяє стверджувати, що загальноосвітні навчальні заклади України мають значну потребу у роботі спеціальних медичних груп (74,5 %) при середньому показнику забезпеченості цієї роботи 35,5 %; заняття з учнями з відхиленнями у стані здоров'я не проводяться через відсутність відповідних кадрів (36,14 %) та недостатню підготовку до цієї роботи майбутніх учителів у вищих навчальних закладах. Визначились також питання, які не входять до площини підготовки майбутніх учителів фізичної культури, але теж є актуальними: недостатня інформованість директорів щодо нормативного забезпечення роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я та необхідність покращення її фінансування (37,1 %).

Аналіз результатів опитування вчителів фізичної культури вказує на незадовільний стан медичного забезпечення фізичного виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів, оскільки медичні працівники недостатньо відвідують уроки фізичної культури з метою здійснення медико-педагогічного контролю: 19,5 % учителів зазначили, що медичний персонал відвідує заняття з фізичної культури один раз на рік, 17,0 % – один раз у семестр, 54,5 % – лише за необхідністю, а 8,2 % – зовсім не відвідують. Визначено незадовільний стан обслуговування спортивних заходів медичним персоналом: тільки половина опитаних учителів (50,4 %) дала позитивну відповідь, а 25,2 % – засвідчили відсутність медичного персоналу під час проведення фізкультурно-оздоровчих і спортивних заходів. Такий стан медичного забезпечення фізичного виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів вимагає під час підготовки майбутніх вчителів фізичної культури посилення наголосу на вивченні питань, пов'язаних з лікарсько-педагогічним контролем за фізичним вихованням учнів.

Анкетування студентів і викладачів вищих навчальних закладів щодо підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я, вказує на те, що: хоча більшість опитаних студентів (85,3 %) розуміють важливість їх підготовки до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я, їх підготовленість до цієї роботи можна вважати незадовільною (тільки 9,6 % вважають себе повністю підготовленими до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я). Наявність існуючого навчально-методичного забезпечення підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я задовольняє лише 25,3 % опитаних студентів і 14,7 % опитаних викладачів. Стан розробки та впровадження сучасного навчально-методичного забезпечення підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я вказує на недостатнє спрямування зусиль викладачів на його розробку та впровадження (лише 23,8 % викладачів спрямовують свої зусилля на написання підручника або навчального посібника; 19,6 % – впроваджують електронні підручники; 28 % – використовують мультимедійні засоби).

Результати аналізу даних, що були отримані в результаті проведення опитування викладачів вищих навчальних закладів щодо особливостей підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я, дозволили визначити, що її важливість визнають 96,5 % викладачів, але здійснюють таку підготовку тільки 61,5 % опитаних. Оволодіння майбутніми вчителями фізичної культури знаннями про вплив фізичних вправ на профілактику захворювань та нормалізацію порушених функцій організму у школярів з відхиленнями у стані здоров'я відмічають 93,7 % опитаних викладачів, але спрямовують свої зусилля на навчання студентів алгоритму побудови програм для проведення занять з учнями з відхиленнями у стані здоров'я лише 45,5 %. Переважна більшість опитаних викладачів (82,5 %) віддають перевагу введенню до навчальних планів підготовки майбутніх учителів фізичної культури навчальної дисципліни “Методика викладання фізичного виховання у спеціальних медичних групах”, ніж доповненню навчальної дисципліни “Теорія та методика фізичного виховання” змістовим модулем “Теорія та методика фізичного виховання учнів з відхиленнями у стані здоров'я” (55,2 %) та вказують на необхідність виокремлення навчальних годин під час проведення навчальної практики для оволодіння майбутніми учителями фізичної культури навичками роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я (67,1 %) й доцільність запровадження студентських конференцій із питань роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я (76,9 %), а також указують на потребу введення кваліфікації “Викладач фізичного виховання у спеціальних медичних групах” (72 %). Результати опитування дають підставу стверджувати недостатнє використання у професійній підготовці майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я сучасних технологій викладання та контролю знань: тільки 47,5 % опитаних викладачів використовують тестування студентів, 27,3 % – впроваджують у навчальний процес комп'ютерне тестування; тільки 42,7 % використовують Інтернет – технології, 42,0 % респондентів – ділові ігри, 25,2 % – використовують вікторини.

Аналіз літературних джерел і результатів анкетування вказує на нагальну потребу проведення у загальноосвітніх навчальних закладах України роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я, кількість яких із року в рік зростає. Недостатня забезпеченість кадрами та недосконала підготовка до цієї роботи майбутніх учителів фізичної культури, стали підґрунтям та визначили потребу у розробці й теоретичному обґрунтуванні концепції та моделі підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я з метою підвищення рівня їхньої готовності до цієї роботи.

У четвертому розділі **“Теоретичні засади професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я”** подано концепцію та модель професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я, охарактеризовано критерії її ефективності та якості.

Метою створення концепції професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я є теоретичне

та методичне забезпечення процесу підготовки кваліфікованих учителів фізичної культури, конкурентоспроможних на ринку праці, готових до постійного професійного зростання, здатних не тільки займатися фізичним вихованням школярів, а й зміцнювати здоров'я учнів, які мають відхилення у його стані.

Ядро концепції професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я детерміновано наступними закономірностями: органічним взаємозв'язком педагогічних цілей, завдань, змістово-процесуальних складових професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до фізичного виховання не тільки учнів основної медичної групи, але й підготовки до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я; виокремленням ціннісно-сислової домінанти змісту та методик роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я; залежністю результату професійної підготовки від ефективності обраного інструментарію.

Понятійний апарат концепції визначає її термінологічне поле у контексті професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я, й представлений трьома групами понять, які характеризують: 1) контингент учнів, до роботи з якими передбачається підготовка майбутніх учителів фізичної культури (учні загальноосвітніх навчальних закладів, які за станом здоров'я належать до спеціальної медичної групи); 2) сутність роботи, до якої передбачається підготовка (заняття лікувальною фізичною культурою з учнями спеціальної медичної групи); 3) результат підготовки – готовність майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я, яка забезпечить можливість відновлювати здоров'я та покращувати фізичний стан школярів, віднесених за станом здоров'я до спеціальної медичної групи, засобами лікувальної фізичної культури.

Теоретичними основами професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я є фундаментальні положення філософії освіти, сучасні педагогічні концепції, теорія контекстного навчання, концептуальні положення теорії систем і синергетики, теорії та методики фізичного виховання та лікувальної фізичної культури.

Методологічні основи професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я ґрунтуються на єдності методологічних підходів (системного, особистісно-діяльнісного, програмно-цільового, контекстного, рефлексивного). Можливість підвищення ефективності підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я досягається реалізацією принципів, які визначають стратегію та тактику навчання: принцип соціальної обумовленості детермінований тим, що підготовка майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я обумовлена соціальними процесами, які відбуваються у суспільстві (погіршення стану здоров'я молоді України та значне збільшення кількості учнів з відхиленнями у його стані); принцип соціальної активності передбачає формування у майбутніх учителів фізичної культури соціально значущої активної позиції щодо зміцнення здоров'я та забезпечення фізичного виховання учнів з відхиленнями у стані здоров'я, заснованої на їхній власній усвідомленій

ініціативі та прагненні до саморозвитку; принцип інтегративності дозволяє досягти єдності знань усіх його складових: змістових, структурних, організаційних, методичних, а основним засобом реалізації принципу виступають міжпредметні зв'язки дисциплін навчального плану; принцип пріоритету особистості студента дозволяє реалізовувати особистісно-орієнтований підхід у навчанні: враховувати мотиви та потреби студентів у процесі оволодіння спеціальністю, забезпечувати гуманізацію та гуманітаризацію навчального процесу, розвиток особистісних якостей і здібностей, розвиток самостійності, особистісної творчості, прагнення до саморозвитку та самореалізації; принцип поглибленої фахової підготовки дозволяє, орієнтуючись на здібності студентів в оволодінні спеціальністю, сформувати знання та розвивати вміння творчого використання засобів лікувальної фізичної культури при відновленні здоров'я та корекції фізичного стану учнів спеціальних медичних груп; принцип врахування професійних видів діяльності – дозволяє сформувати необхідні особистісні якості й професійні здібності, здійснити підготовку конкурентоспроможного вчителя на основі вивчення специфіки професійної сфери та орієнтації на контингент учнів з різним рівнем здоров'я; принцип інтенсифікації навчального процесу передбачає застосування у професійній підготовці майбутніх учителів фізичної культури сучасних активних методів навчання, технічних засобів навчання, комп'ютеризації процесу навчання, наукової організації педагогічного контролю за рівнем знань студентів; принцип культивування успіху дозволяє майбутнім учителям фізичної культури активізувати навчальну діяльність з метою отримання задоволення від своєї праці, як соціально значущої.

Система професійної підготовка майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я є складовою загального навчального процесу вищого навчального закладу, відповідає структурі цілісного педагогічного процесу і, зокрема, підготовки до впровадження занять лікувальною фізичною культурою з учнями спеціальних медичних груп та спрямовується на формування відповідних компонентів готовності (ціннісно-мотиваційного, когнітивного, організаційного, комунікаційного, діяльнісного, рефлексивного) майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я й забезпечується реалізацією функцій процесу (освітньої, виховної, розвиваючої, професійної, соціальної). Освітня функція полягає у забезпеченні відповідності підготовки сучасним професійним вимогам до вчителя фізичної культури, а саме у поліфункціональності його підготовки, яка виражається не тільки у володінні предметом викладання, а й у здатності працювати з учнями різного стану здоров'я та фізичної підготовленості, виражає її спрямованість на оволодіння студентами всього обсягу знань, необхідного для забезпечення ефективності фізичного виховання учнів не тільки основної медичної групи, а також тих, хто має відхилення у стані здоров'я. Виховна функція спрямована на формування особистісних якостей, притаманних гуманістично-орієнтованому педагогу та полягає у формуванні значущих професійних якостей, професійних цінностей і мотивації до зміцнення здоров'я учнів з різним станом здоров'я. Розвивальна функція спрямована на забезпечення професійного та особистісного розвитку

майбутніх учителів фізичної культури, стимуляції їхніх творчих здібностей та формування прагнення до самовдосконалення. Професійна функція полягає у забезпеченні відповідності результату професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури вимогам до сучасного вчителя фізичної культури, а саме: формуванню його готовності працювати у загальноосвітньому навчальному закладі з учнями, які мають різну фізичну підготовленість та різний стан здоров'я. Соціальна функція полягає у підготовці конкурентоспроможного вчителя фізичної культури, в якому сучасне суспільство має значну потребу та який буде мати високий попит на ринку праці (за рахунок володіння методиками роботи не тільки в галузі фізичного виховання, а й в галузі лікувальної фізичної культури) та можливість самореалізуватися у своїй професійній діяльності.

Модель професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я (рис. 1) розглядається як сукупність елементів, що відтворює різні зв'язки, функції процесу підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я та спрямована на досягнення мети – формування їх готовності до цієї роботи, що досягається завдяки застосуванню концептуально-методологічного (методологічні підходи, принципи, функції підготовки), організаційно-процесуального (відповідні меті зміст, засоби, форми, методи підготовки) та діагностичного (критерії та показники сформованості готовності, а також методи визначення її рівнів) інструментарію в умовах рефлексивного освітнього середовища й передбачає три етапи: методологічний, процесуальний, діагностичний.

Визначено критерії ефективності та якості професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я. Критерієм ефективності професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я виступає результативність цього процесу, а саме – сформованість готовності майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я, кількісний результат якої визначається отриманими балами, а якісним результатом виступає рівень сформованості готовності та, зокрема, компонентів, що входять в її структуру (ціннісно-мотиваційного, когнітивного, організаційного, комунікаційного, діяльнісного, рефлексивного).

Низький рівень сформованості готовності майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я передбачає наявність у студентів: низької мотивації до відновлення та збереження здоров'я школярів та часткове сприйняття її необхідності; недостатні знання сучасних технологій відновлення та збереження здоров'я учнів спеціальних медичних груп; недостатню сформованість здібностей організовувати та забезпечувати роботу з учнями з відхиленнями у стані здоров'я; недостатні вміння приймати рішення й відповідати за свої вчинки; задовільну комунікативну здатність дотримуватися тактовності під час спілкування у процесі роботи з учнями спеціальних медичних груп; недостатні вміння проектування та реалізації цілей щодо покращення стану здоров'я учнів

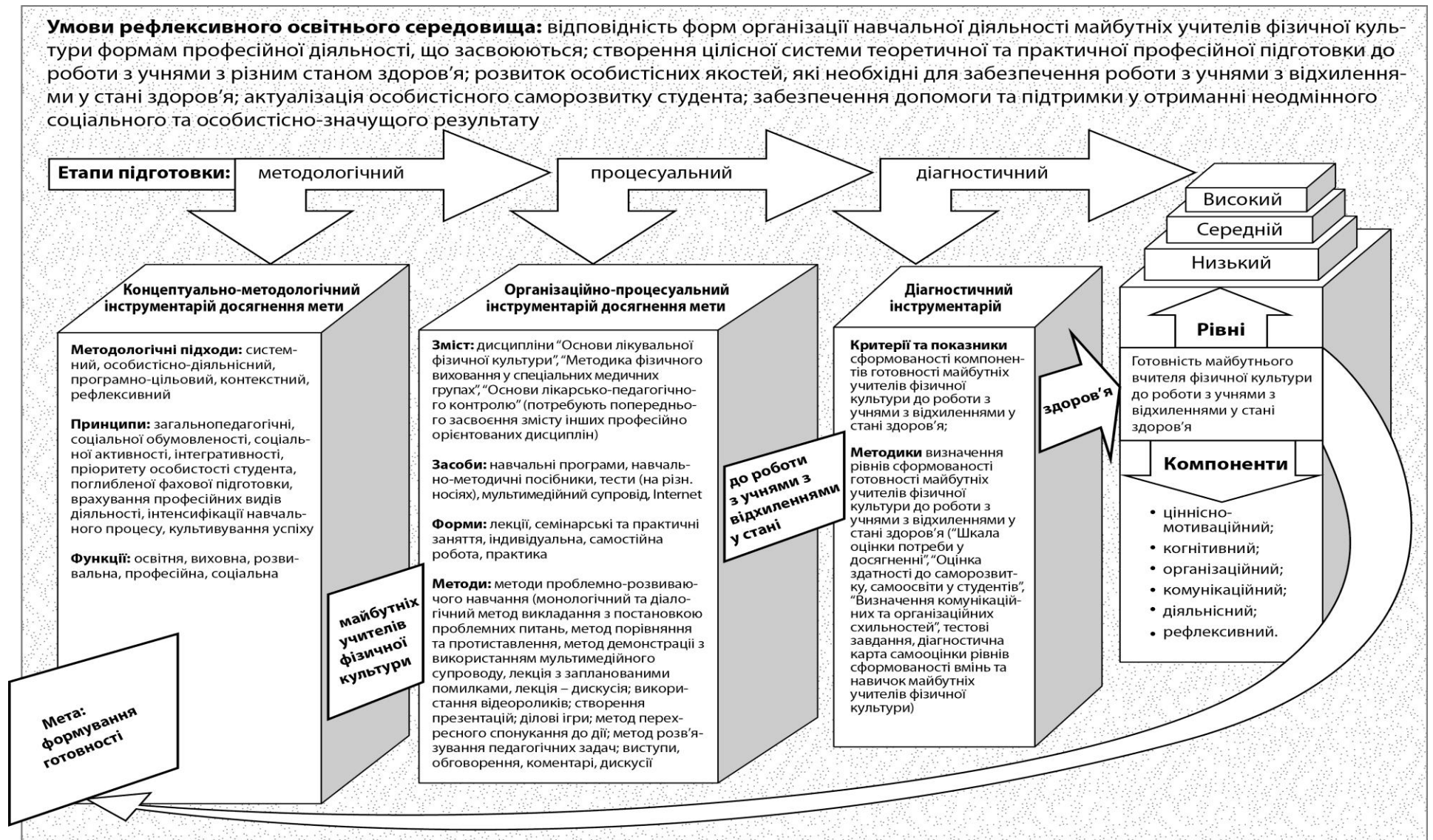

Рис. 1. Модель професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я

спеціальних медичних груп; недостатню адекватність самооцінки; відсутність прагнення до самовдосконалення та самореалізації.

Середній рівень сформованості готовності майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я передбачає наявність у студентів: певної мотивації до відновлення та збереження здоров'я школярів та сприйняття її як складової майбутньої професії; обмежених знань сучасних технологій відновлення та збереження здоров'я учнів спеціальних медичних груп; наявності обмежених здібностей організовувати та забезпечувати роботу з учнями з відхиленнями у стані здоров'я, уміння діяти тільки у стандартних ситуаціях; достатньо сформованої комунікативної здатності до толерантного та доброзичливого спілкування у процесі роботи з учнями спеціальних медичних груп; обмежених умінь проектування та реалізації цілей щодо покращення стану здоров'я учнів спеціальних медичних груп; задовільної адекватності самооцінки; обмеженого прагнення до самовдосконалення та самореалізації.

Високий рівень сформованості готовності майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я передбачає наявність у студентів: стійкої мотивації до відновлення та збереження здоров'я школярів та сприйняття її як особистісно значущої, установки на успіх у досягненні цієї мети; ґрунтовних знань методики роботи з учнями спеціальних медичних груп; яскраво виражені організаційні уміння приймати рішення й відповідати за свої вчинки, організовувати та забезпечувати роботу з учнями з відхиленнями у стані здоров'я (здатність до цілеустановлення, до прогнозування, до планування, до прийняття на себе ролі організатора, вміння приймати рішення й відповідати за свої вчинки); досконала комунікативна здатність до толерантного та доброзичливого спілкування, безконфліктного розв'язання проблем у процесі роботи з відновлення та зміцнення здоров'я учнів спеціальних медичних груп; володіння комплексом умінь і навичок проектування та реалізації цілей щодо покращення стану здоров'я учнів спеціальних медичних груп (уміння обирати та застосовувати засоби лікувального впливу; вмінь здійснювати системний аналіз фізичних можливостей та, на основі одержаних даних, спрогнозувати й забезпечити їх подальший розвиток, передбачивши особливості їх формування залежно від індивідуальності учня; вмінь складати та забезпечувати реалізацію реабілітаційних програм; умінь навчання учнів специфічним знанням та їх реалізації у повсякденному житті для покращення самопочуття та здоров'я й вдосконалення фізичного розвитку; вмінь контролювати та визначати ефективність застосування вправ загального та спеціального впливу й їх співвідношення залежно від індивідуальних особливостей учня та його стану у конкретний момент); адекватна самооцінка, прагнення до самовдосконалення та самореалізації, творче використання міжпредметних зв'язків фізичної культури з іншими предметами.

У п'ятому розділі **“Організаційно-методичні засади професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я”** проаналізовано змістовне наповнення та навчально-методичне забезпечення системи професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я; охарактеризовано її форми та

методи.

Аналіз навчальних планів підготовки майбутніх учителів фізичної культури різних вищих навчальних закладів указує на незначний відносний відсоток в них дисциплін, які б сприяли подальшій роботі майбутніх учителів фізичної культури з учнями з відхиленнями у стані здоров'я (у середньому приблизно 1,8%), при чому найчастіше більша частина годин припадає на підготовку спеціалістів та магістрів, а не бакалаврів (які головним чином ідуть працювати у школи), при тому реалізується дисциплінами з різними назвами (“Спортивна медицина і ЛФК”, “Лікувальна фізична культура”, “Методи досліджень в лікарському контролі”, “Кінезіологія”, “Фізична реабілітація”, “Лікарсько-педагогічний контроль в адаптивному фізичному вихованні” й ін.). Підготовка студентів у вищих навчальних закладах за напрямом підготовки 6.010203 – Здоров'я людини та 7.010202 – Фізична реабілітація передбачає значно більший обсяг годин на вивчення спеціалізованих дисциплін (ніж інші напрями підготовки фахівців фізичного виховання та спорту), але при цьому кваліфікація випускників не в усіх вищих навчальних закладах передбачає підготовку вчителів фізичної культури.

Зважаючи на важливість навчально-методичного забезпечення системи підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я, нами розроблено навчально-методичні комплекси для вивчення дисциплін (“Методика фізичного виховання у спеціальних медичних групах”, “Основи лікувальної фізичної культури у спеціальних медичних групах”, “Основи лікарсько-педагогічного контролю”, які, на нашу думку, забезпечують необхідний мінімальний базис цієї підготовки та базуються на засвоєнні інших професійно-орієнтованих дисциплін), що вміщують програми, навчальні посібники та тестові завдання.

Визначено, що у межах загально визнаних форм організації навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах (лекційні, практичні та індивідуальні заняття, консультації, практика, самостійна робота, форми контролю успішності студентів) в умовах кредитно-модульної системи, з метою активізації пізнавальної діяльності майбутніх учителів фізичної культури, доцільно застосовувати методи інтерактивного навчання: методи проблемно-розвиваючого навчання (монологічний та діалогічний метод викладання з постановкою проблемних питань, метод порівняння та протиставлення, метод демонстрації з використанням мультимедійного супроводу (яким оснащені лекції всіх дисциплін), лекції з запланованими помилками, лекції – дискусії; інтеграція лекції з запланованими помилками та прийому INCEPT (I.N.S.E.R.T. – “Interactive Notation System for Enhanced Reading and Thinking”) з подальшим семінаром за методом кластерів; мультимедійний супровід лекційних та практичних (семінарських) занять; самостійний пошук інформації (зокрема в мережі Інтернет); використання відеороликів; створення презентацій; ділові та клінічні ігри; метод перехресного спонукання до дії; метод розв'язування педагогічних задач; виступи, обговорення, коментарі, дискусії; виконання завдань: на складання питань до вивченої теми, на складання кросвордів з формулюванням запитань, на пошук раціонального способу діяльності, на аналіз ситуацій тощо, а також інші активні методи навчання (робота в

групах, дискусії, рольові ігри, дебати, “мозковий штурм”), що сприяють формуванню готовності майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров’я, їх прагненню до зміцнення здоров’я та покращення фізичного стану цих учнів.

У шостому розділі **“Організація та результати педагогічного експерименту”** подано організацію та методику педагогічного експерименту, а також результати та аналіз експериментальної перевірки ефективності розробленої моделі професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров’я.

На початку експерименту за допомогою статистичних методів визначалася однорідність груп, які брали участь в експерименті. Наприкінці експерименту проводилось кінцеве тестування, результати якого також оброблялись та аналізувалися з метою визначення ефективності розробленої моделі професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров’я, що передбачало отримання відповідей на наступні запитання: яким чином змінилися показники сформованості готовності майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров’я; чи перебільшує зростання результатів експериментальних груп у порівнянні з контрольними; чи є отримані результати статистично достовірними? З цією метою застосовувався метод оцінювання достовірності відмінностей середніх арифметичних за t-критерієм Стьюдента.

Моніторинг рівнів сформованості готовності майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров’я в процесі професійної підготовки у вищому навчальному закладі здійснювався за допомогою розробленої (спільно з В.А. Діденком та Л.П. Сущенко) комп’ютерної програми “ІДС: педагогічна діагностика готовності майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров’я”, що передбачає розрахунок суми балів, отриманих за сформованість кожного з компонентів, визначених за допомогою різних методик: “Шкала оцінки потреби у досягненні” (рівень сформованості ціннісно-мотиваційного компоненту готовності), за методикою В.І. Андрєєва “Оцінка здатності до саморозвитку, самоосвіти у студентів” (рефлексивний компонент готовності), за модифікованою методикою визначення комунікаційних та організаційних схильностей В.В. Синявського та В.А. Федоришина (сформованість комунікаційного та організаційного компонентів готовності), авторські тестові завдання (сформованість когнітивного компоненту), адаптований до теми дослідження тест Т.С. Рабченюк (сформованість діяльнісного компоненту готовності).

На початок експерименту, за показниками сформованості готовності майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров’я та її компонентів, контрольна та експериментальна групи були однорідними, оскільки (при критичному значенні t-критерію 2,61 з довірчою вірогідністю $p=0,99$) розрахункові коефіцієнти (трозр.КЕ) були менше критичного значення: для ціннісно-мотиваційного компоненту (М) $1,23 < 2,61$, для комунікаційного (КО) – $0,27 < 2,61$, для організаційного (ОК) – $0 < 2,61$, для рефлексивного (О) – $0,34 < 2,61$,

для когнітивного (К) – $0,28 < 2,61$, діяльнісного (Д) – $0,97 < 2,61$, загальної готовності (ГОТ) – $0,36 < 2,61$. Порівняльний покомпонентний аналіз результатів сформованості готовності майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я у п'ятих відокремлених групах (К1, К2, К3, Е1, Е2) також вказали на їх однорідність на початок експерименту.

Після проведення педагогічного експерименту позитивні зміни відбулися в обох групах, але більш суттєвими виявилися зміни в експериментальній групі: кількість студентів із високим її рівнем в експериментальній групі зросла на 13,41 % (з 2,44 % до 15,85 %), тоді як у контрольній – на 1,19 % (з 3,57 % до 4,76 %); кількість студентів із середнім рівнем готовності до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я в експериментальній групі склала 60,98 %, що на 30,49 % більше, ніж на початку експерименту, тоді як у контрольній групі цей показник зріс на 14,29 % (з 27,38 % до 41,67 %); кількість студентів із низьким рівнем в експериментальній групі знизилася на 43,9 % (з 67,07 % до 23,17 %), а у контрольній – на 15,48 % (з 69,05 % до 53,57 %).

Більш інформативними виявилися результати порівняльного покомпонентного аналізу сформованості готовності майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я у п'ятих групах (К1, К3, Е1 – студенти спеціальності Фізичне виховання; К2, Е2 – студенти спеціальності Фізична реабілітація), а особливо між собою на кінець експерименту, що надали підстави зазначити:

- підтверджено ефективність розробленої моделі професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я, оскільки: отримані значні достовірні позитивні зрушення у показниках сформованості готовності майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я та всіх її компонентів в експериментальній групі Е2 (студенти спеціальності Фізична реабілітація НПУ імені М.П. Драгоманова) на кінець експерименту та при порівнянні з іншими групами, а середній показник готовності складає у групі Е2 $160,32 \pm 6,07$, тоді як у групі К1 – $121,96 \pm 4,76$; у групі К2 – $127,57 \pm 4,97$; у групі К3 – $122,03 \pm 2,72$; а також має відмінності з групою Е1, хоча середній показник в ній ($140,40 \pm 3,27$) має достовірні відмінності з контрольними групами (рис. 2);

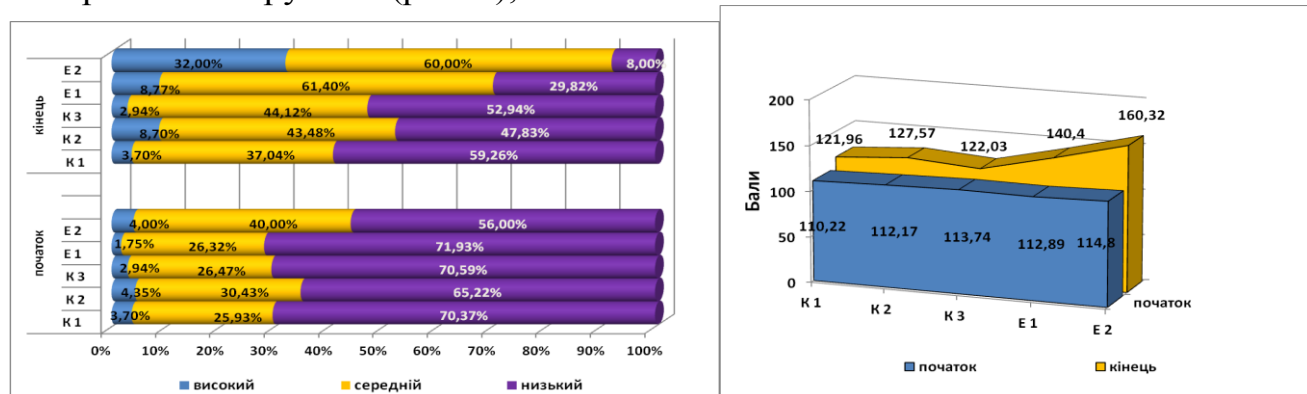

Рис. 2. Динаміка сформованості готовності майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я за кількісними (бали) та якісними (рівні) показниками у групах К1, К2, К3, Е1, Е2

- визначено достовірні позитивні зрушення у показниках готовності та всіх її компонентів окрім ціннісно-мотиваційного компоненту в групі E1 (студенти спеціальності Фізичне виховання НПУ імені М.П. Драгоманова) та порівняно з контрольними групами K1 (студенти спеціальності Фізичне виховання ЗНУ) та K3 (студенти спеціальності Фізичне виховання БДПУ), що вказують на ефективність розробленої моделі професійної підготовки до цього напрямку роботи студентів спеціальності Фізичне виховання, але все ж не зачіпають ціннісно-мотиваційного компоненту готовності;

- визначено, що сформованість ціннісно-мотиваційного компоненту готовності у групі E1, хоча й має позитивні зрушення, але все ж на кінець експерименту відсутня її достовірна відмінність (що й вплинуло на результат об'єднаної групи E); також не спостерігається достовірної відмінності сформованості цього компоненту між експериментальною групою E1 ($11,54 \pm 0,32$) та контрольними групами K1 ($11,74 \pm 0,35$), K2 ($12,04 \pm 0,41$), K3 ($11,82 \pm 0,34$), що свідчить про те, що у групі E1 (студенти спеціальності Фізичне виховання НПУ імені М.П. Драгоманова) не вдалося досягти бажаних зрушень у сформованості ціннісно-мотиваційного компоненту готовності на відміну від результатів, досягнутих у групі E2 ($14,24 \pm 0,62$) (студенти спеціальності Фізична реабілітація НПУ імені М.П. Драгоманова);

- професійна підготовка студентів спеціальності Фізична реабілітація, навчальні плани якої передбачають вивчення додаткових спеціальних дисциплін та клінічної практики, дозволяє досягти значно вищих результатів ніж у студентів спеціальності Фізичне виховання та має вирішальне значення у формуванні ціннісно-мотиваційного, когнітивного, діяльнісного компонентів та загальної готовності майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я, про що свідчить існуюча достовірна різниця показників сформованості когнітивного компоненту на кінець експерименту у групі K2 ($t_{\text{розр}} = 3,68 > 2,80 = t_{\text{кр}}$) з іншими контрольними групами; відсутність достовірної різниці показників сформованості ціннісно-мотиваційного ($0,96 < 2,64$), когнітивного ($0,10 < 2,64$), діяльнісного ($1,29 < 2,64$) компонентів і загальної готовності ($2,16 < 2,64$) між експериментальною групою E1 та контрольною групою K2; існуюча достовірна різниця показників сформованості цих компонентів і загальної готовності між експериментальними групами E1 та E2 (відповідно $t_{\text{розрM}} 3,87 > 2,64$; $t_{\text{розрK}} 4,20 > 2,64$; $t_{\text{розрД}} 3,35 > 2,64$; $t_{\text{розрГОТ}} 2,89 > 2,64$) відсутність достовірної відмінності показників сформованості комунікаційного ($0,69 < 2,64$), організаційного ($1,07 < 2,64$), рефлексивного ($1,42 < 2,64$) компонентів готовності на кінець експерименту між експериментальними групами E1 та E2 свідчить про значний вплив активних методів навчання на особистісну сферу майбутніх учителів фізичної культури в процесі їх професійної підготовки до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні запропоновано вирішення проблеми професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з

відхиленнями у стані здоров'я на основі її цілісного наукового аналізу, наукового обґрунтування теоретичних і методичних засад, розробленої й апробованої моделі та навчально-методичного забезпечення зазначеної підготовки.

1. Аналіз стану вивчення проблеми професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я у вітчизняній і зарубіжній педагогічній теорії та практичній діяльності вищих навчальних закладів доводить, що, не дивлячись на значну кількість праць з дослідження проблем професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури та проблем безпосередньої роботи з фізичної реабілітації осіб з різними захворюваннями, процес підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я та його теоретичні й методичні засади, ще не став предметом спеціального наукового дослідження. Теоретичний аналіз літературних джерел та інформації мережі Internet вказує на відсутність даних щодо проведення роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я у системі навчально-виховного процесу шкіл у зарубіжних країнах (окрім деяких постсоціалістичних країн, зокрема Польщі, Росії, Білорусі), хоча спроби її започаткування Генріхом Кліасом належать до початку XIX ст. Сучасна професійна підготовка майбутніх учителів фізичної культури у зарубіжних країнах не передбачає підготовки їх до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я, хоча існує професійна підготовка фізіотерапевтів, яка розгортається у двох основних сферах: клінічній і позаклінічній (а не освітній), у Росії – спеціальність № 022500 – “Фізична культура для осіб з відхиленнями у стані здоров'я (Адаптивна фізична культура)” спрямована переважно на підготовку до роботи з інвалідами. Професійна підготовка майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я трактується як навчально-виховний процес формування здатності студентів вищих навчальних закладів забезпечувати засобами лікувальної фізичної культури відновлення та збереження здоров'я школярів, які за станом здоров'я належать до спеціальної медичної групи.

2. Розкрито історичний контекст професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я. Історико-ретроспективний аналіз наукових джерел вказує на те, що думки щодо необхідності підготовки нового типу фахівця для роботи в школі, який буде володіти навичками лікаря та педагога, з метою попередження негативного впливу малорухливого шкільного режиму на фізичний розвиток дітей, передові російські діячі (Д.І. Писарев, М.І. Пирогов, Н.А. Тольський, Г.А. Захар'їн, Е.А. Покровський та ін.) вказували ще у другій половині XIX ст. Проте повне неприйняття фізичної культури урядовими структурами, від яких залежало її впровадження, не давало змоги не тільки започаткувати таку підготовку, а навіть взагалі ввести фізичне виховання у школи. Визначено передумови створення та реалізації педагогічної системи професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я: впровадження фізичного виховання в навчальні заклади в якості обов'язкових уроків, запровадження фізкультурно-оздоровчих заходів в загальноосвітніх навчальних закладах та окремих занять з учнями спеціальних медичних груп; розвиток теоретичних та методологічних основ різних наук та зокрема – теорії та методики фізичного виховання й лікувальної

фізичної культури, а також дослідження в галузі професійної підготовки майбутніх учителів. Аналіз науково-педагогічних та історичних джерел дає підстави зазначити, що історичні передумови заклали необхідний базис для поступового виокремлення та розвитку, у межах професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури, системи підготовки до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я у становленні якої визначено п'ять (передбачено шостий) історичних періодів: I – з давнини до другої половини 1920-х років, II – з другої половини 1920-х років до 1963 р., III – з 1963 р. до середини 1980-х років, IV – з середини 1980-х років до 1997 р., V – з 1997 р. по теперішній час, передбачено VI період – введення у вищих навчальних закладах кваліфікації “вчитель фізичної культури у спеціальних медичних групах”.

3. Визначено та теоретично обґрунтовано сутність і результат професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я. Роботу з учнями з відхиленнями у стані здоров'я визначаємо як заняття з учнями спеціальних медичних груп загальноосвітніх навчальних закладів лікувальною фізичною культурою. Сутність професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я полягає у сприянні розвитку у студентів особистісних якостей (комунікативних, організаційних, рефлексивних), активному оволодінню знаннями та практичними навичками щодо сучасних освітніх технологій відновлення та збереження здоров'я учнів спеціальних медичних груп, формуючи їх готовність до цієї роботи, і вміщує змістове наповнення, сучасне навчально-методичне забезпечення і активні методи навчання. Обґрунтовано, що результатом професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я є готовність до цієї роботи, яка визначається як здатність особистості до забезпечення оздоровчо-педагогічної діяльності у загальноосвітньому навчальному закладі, що базується на вмотивованості до цієї діяльності, оволодінні знаннями, вміннями, які дозволять ефективно здійснювати фізичне виховання та зміцнювати здоров'я учнів, що належать до спеціальних медичних груп. Структура готовності майбутнього вчителя фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я передбачає сформованість ціннісно-мотиваційного, когнітивного, організаційного, комунікаційного, діяльнісного та рефлексивного компонентів. Ціннісно-мотиваційний компонент передбачає наявність у студентів мотивації до роботи з учнями спеціальних медичних груп (сприйняття її як особисто значущої), де систематизуючим чинником виступає мотивація до відновлення та збереження здоров'я школярів, спрямованість на успіх у досягненні цієї мети. Когнітивний компонент характеризує наявність у студентів сукупності знань сучасних освітніх технологій відновлення та збереження здоров'я учнів спеціальних медичних груп. Організаційний компонент передбачає володіння комплексом здібностей організовувати та забезпечувати роботу з учнями з відхиленнями у стані здоров'я, уміння приймати рішення й відповідати за свої вчинки. Комунікаційний компонент характеризує наявність у студентів відповідних особистісних якостей, здатність до толерантного та доброзичливого спілкування в процесі роботи з відновлення та зміцнення здоров'я учнів спеціальних медичних

груп. Діяльнісний компонент передбачає володіння студентами комплексом вмінь та навичок проектування та реалізації цілей щодо покращення стану здоров'я учнів спеціальних медичних груп. Рефлексивний компонент передбачає наявність адекватної самооцінки, прагнення до самовдосконалення та самореалізації, розвиток творчого та інноваційного потенціалу особистості, самосвідомість, самостійність, самодисципліну.

4. Розроблено концепцію професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я, основні положення якої вказують на те, що: 1) система професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я є частиною загального навчального процесу вищого навчального закладу, відповідає структурі цілісного педагогічного процесу та обумовлює підготовку студентів до здійснення в загальноосвітніх навчальних закладах занять лікувальною фізичною культурою з учнями спеціальних медичних груп; 2) професійна підготовка майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я детермінована наступними закономірностями: органічним взаємозв'язком педагогічних цілей, завдань, змістово-процесуальних частин професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до фізичного виховання не тільки учнів основної медичної групи, але й підготовки до роботи з учнями спеціальної медичної групи; виокремленням ціннісно-сислової домінанти змісту та методик роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я; залежністю результату професійної підготовки від ефективності обраного педагогічного інструментарію; 3) професійна підготовка майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я повинна забезпечити формування готовності майбутніх учителів фізичної культури сприяти відновленню здоров'я і покращенню фізичного стану учнів спеціальних медичних груп засобами лікувальної фізичної культури та спрямовується на формування відповідних компонентів готовності (ціннісно-мотиваційного, когнітивного, організаційного, комунікаційного, діяльнісного, рефлексивного) майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я й забезпечується реалізацією функцій процесу (освітньої, виховної, розвиваючої, професійної, соціальної); 4) теоретико-методологічна основа професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я базується на єдності методологічних підходів (системного, особистісно-діяльнісного, програмно-цільового, контекстного, рефлексивного) з реалізацією принципів, які визначають стратегію та тактику навчання (соціальної обумовленості, соціальної активності, інтегративності, пріоритету особистості студента, поглибленої фахової підготовки, врахування професійних видів діяльності, інтенсифікації навчального процесу, культивування успіху).

5. Розроблено, теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено модель підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я, яка дозволяє розкрити зміст концептуальних положень стосовно конкретних умов організації занять, доцільність вибору їх оптимальних форм, забезпечити раціональне співвідношення засобів і методів

професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури з метою формування готовності студентів до різнопланової роботи з учнями залежно від стану здоров'я школярів і особливостей їх захворювань. Досягнення цієї мети дозволяє вирішити такі завдання, як: формування мотиваційно-ціннісного ставлення майбутніх учителів фізичної культури до організаційної роботи в загальноосвітньому навчальному закладі з учнями, які мають відхилення у стані здоров'я; формування теоретичного та практичного базису професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури, який є необхідним для забезпечення зміцнення здоров'я учнів спеціальних медичних груп засобами лікувальної фізичної культури; формування особистісних якостей майбутніх учителів фізичної культури (комунікативних та організаційних здібностей), необхідних для керівництва оздоровчо-педагогічним процесом відновлення та зміцнення здоров'я учнів спеціальних медичних груп; формування здатності до саморозвитку і самоосвіти у майбутніх учителів фізичної культури, як умови подальшого професійного зростання. Розроблений педагогічний інструментарій забезпечує результативність цього процесу: концептуально-методологічний (методологічні підходи, принципи, функції підготовки), організаційно-процесуальний (зміст дисциплін “Основи лікувальної фізичної культури”, “Методика фізичного виховання у спеціальних медичних групах”, “Основи лікарсько-педагогічного контролю”(що базуються на попередньо засвоєному змісті інших професійно-орієнтованих дисциплін); засоби навчання: навчальні програми, навчально-методичні посібники, тести на паперових та електронних носіях, мультимедійний супровід лекційних і практичних/семінарських занять, Internet у межах традиційних форм навчання (лекції, семінарські та практичні заняття, індивідуальна та самостійна робота); застосування технології контекстного навчання, яка дозволяє сформувати цілісну структуру професійної діяльності майбутніх учителів у процесі підготовки завдяки оптимальному поєднанню репродуктивних та активних методів; а також діагностичний інструментарій (критерії та показники сформованості готовності й методи визначення її рівнів). Результати впровадження моделі показали, що підготовка майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я набуває ефективності в умовах рефлексивного освітнього середовища чинниками якого є: відповідність форм організації навчальної діяльності майбутніх учителів фізичної культури формам професійної діяльності, що засвоюються; створення цілісної системи теоретичної та практичної підготовки професійної підготовки до роботи з учнями з різним станом здоров'я; розвиток особистісних якостей, які необхідні для забезпечення роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я; актуалізація особистісного саморозвитку студента та створення умов для самостійного, усвідомленого вибору кожною особистістю своєї стратегії поведінки, напрямів самореалізації та самовдосконалення у контексті професійної підготовки до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я.

Експериментальна перевірка розробленої моделі підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я підтвердила її ефективність, що виявилось у значних достовірних позитивних зрушеннях у кількісних (середній бал у експериментальній групі склав $146,48 \pm 3,08$ бали, тоді як

у контрольній – $123,52 \pm 2,32$ бали) та якісних показниках (в експериментальній групі високий рівень склав 15,85 %, середній – 60,98 %, низький – 23,17 %, тоді як у контрольній відповідно: 4,76 %, 41,67 %, 53,57 %) сформованості готовності майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я. При цьому, проведений порівняльний по-компонентний аналіз результатів сформованості готовності майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я п'ятох відокремлених груп між собою уточнив внесок кожного компоненту у загальний результат та надав можливість зазначити, що студенти спеціальності Фізична реабілітація, завдяки наявності більш значної кількості спеціальних дисциплін, в яких розглядаються питання фізичної реабілітації при різних захворюваннях та клінічної практики, мають більший потенціал при формуванні готовності до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я (зокрема, сформованості когнітивного, діяльнісного та ціннісно-мотиваційного компонентів готовності). Визначено важливість впливу активних методів навчання на особистісну сферу майбутніх учителів фізичної культури (зокрема, формування комунікаційного, організаційного, рефлексивного компонентів готовності) для забезпечення успішності їх професійної підготовки до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я.

6. Визначено критерії ефективності та якості професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я. Критерієм ефективності професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я виступає результативність цього процесу, а саме – сформованість готовності майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я, що характеризується взаємопов'язаними компонентами: ціннісно-мотиваційним (показниками сформованості якого є мотивація до відновлення та збереження здоров'я школярів та потреба у досягненні успіху в цій роботі), когнітивним (грунтовність знань методик роботи з учнями спеціальних медичних груп), організаційним (виразність організаційних здібностей щодо роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я; уміння приймати рішення й відповідати за свої вчинки), комунікаційним (комунікативна здатність до толерантного та доброзичливого спілкування в процесі роботи з відновлення та зміцнення здоров'я учнів спеціальних медичних груп), діяльнісним (виразність сформованості вмінь роботи з учнями спеціальних медичних груп), рефлексивним (здатність до саморозвитку та самоосвіти). Критерієм якості професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я виступає рівень сформованості цієї готовності: високий, середній, низький.

7. Розроблено та впроваджено в освітню практику вищих навчальних закладів навчально-методичне забезпечення професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я – навчально-методичні комплекси, які вміщують програми, навчальні посібники, тестові завдання (на паперових та електронних носіях) для вивчення дисциплін: “Методика фізичного виховання у спеціальних медичних групах”, “Основи лікувальної фізичної культури у спеціальних медичних групах”, “Основи лікарсько-

педагогічного контролю”; комп’ютерну програму “ІДС : педагогічна діагностика готовності майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров’я”.

Проведене дослідження не вичерпує всього кола проблем, пов’язаних з професійною підготовкою майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров’я. Потребують подальшого дослідження та вдосконалення питання, пов’язані з: практичною складовою професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров’я; доопрацюванням галузевих стандартів вищої освіти з метою удосконалення змістової компоненти професійної підготовки цього напрямку; введенням нової кваліфікації “вчитель фізичної культури у спеціальних медичних групах”; вдосконаленням подальшої підготовки вчителів фізичної культури до цієї роботи на етапі післядипломної освіти; а також з внесенням коректив у нормативні документи, що регламентують роботу спеціальних медичних груп у загальноосвітніх навчальних закладах.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія

1. Іванова Л. І. Професійна підготовка майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров’я : теорія та методика : [монографія] / Л. І. Іванова. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. – 600 с.

Посібники, навчальні програми

2. Іванова Л. І. Методика фізичного виховання у спеціальних медичних групах : [тестові завдання для студентів ВНЗ] / Л. І. Іванова. – К. : ТОВ “Козарі”, 2008. – 46 с.
3. Іванова Л. І. Методика фізичного виховання у спеціальних медичних групах : [навчальний посібник для студентів ВНЗ] / Л. І. Іванова. – К. : ТОВ “Козарі”, 2009. – 148 с.
4. Іванова Л. І. Основи ЛФК у спеціальних медичних групах : [навчальна програма] / Л. І. Іванова // Навчально-методичний комплекс. Напрямок підготовки 0102 “Фізичне виховання, спорт і здоров’я людини”. Спеціальність: 6.010203 – Здоров’я людини / За заг. ред. Л. П. Сущенко. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. – С. 233–244.
5. Іванова Л. І. Основи лікарсько-педагогічного контролю : [навчальна програма] / Л. І. Іванова. – К. : ТОВ “Козарі”, 2009. – 22 с.
6. Іванова Л. І. Основи ЛФК у спеціальних медичних групах : [тестові завдання для студентів ВНЗ] / Л. І. Іванова. – К. : ТОВ “Козарі”, 2009. – 52 с.
7. Іванова Л. І. Методика фізичного виховання в спецмедгрупах : [навчальна програма] / Л. І. Іванова. – К. : ТОВ “Козарі”, 2009. – 26 с.

8. Іванова Л. І. Основи лікарсько-педагогічного контролю : [тестові завдання для студентів ВНЗ] / Л. І. Іванова. – К. : ТОВ “Козарі”, 2011. – 32 с.
9. Іванова Л. І. Фізичне виховання у спеціальних медичних групах : теорія та методика : [навчальний посібник для студентів ВНЗ] / Л. І. Іванова, Л. П. Сущенко. – К. : ТОВ “Козарі”, 2012. – 214 с.
10. Іванова Л. І. Фізичне виховання учнів з відхиленнями у стані здоров'я : [методичний посібник для керівників закладів освіти, класних керівників, методистів, учителів фізичної культури, батьків] / Л. І. Іванова. – К. : ТОВ “Літера ЛТД”, 2012. – 318 с.
11. Програма для дітей хворих на сколіоз “Лікувальне плавання (1-9 класи)” / М. І. Крамаренко, Т. М. Пономаренко, Л. І. Іванова. – К. : ТОВ «Формула – 1», 2013. – 58 с.

Статті у наукових фахових виданнях

12. Іванова Л. І. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до формування мотивації до здорового способу життя в учнів, які мають відхилення у стані здоров'я / Л. І. Іванова // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : [наук. журнал] / за ред. С. С. Єрмакова. – Харків : ХДАДМ (ХХПІ), 2009. – № 5. – С. 102–105.
13. Іванова Л. І. Актуальні питання підготовки учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я / Л. І. Іванова // Фізичне виховання в школі. – 2009. – № 6. – С. 43–44.
14. Іванова Л. І. Деякі аспекти підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я / Л. І. Іванова // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. – Серія № 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт) : [збірник наукових праць] / за ред. Г. М. Арзютова. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. – Вип. 7. – С. 114–117.
15. Іванова Л. І. Теоретичний аспект фізичного виховання учнів із відхиленнями у стані здоров'я / Л. І. Іванова // Фізичне виховання в школі. – 2010. – № 3. – С. 40–44.
16. Іванова Л. І. Про самооцінку підготовленості майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я / Л. І. Іванова // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. – (Серія : педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт). : [збірник наукових праць] / гол. ред. М. О. Носко. – Чернігів : ЧДПУ, 2010. – Вип. 81. – С. 62–66.
17. Іванова Л. І. До питання підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я / Л. І. Іванова // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. – Серія № 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт) : [збірник наукових праць] / за ред. Г. М. Арзютова. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – Вип. 10. – С. 332–336.
18. Іванова Л. І. Стан розробки та впровадження навчально-методичного забезпечення підготовки майбутніх учителів фізичної культури

до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я / Л. І. Іванова // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. – (Серія : педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт) : [збірник наукових праць] / гол. ред. М. О. Носко. – Чернігів: ЧДПУ, 2011. – Вип. 86. – Т. II – С. 344–348.

19. Іванова Л. І. Організаційний аспект підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я / Л. І. Іванова // Фізичне виховання в школі. – 2011. – № 5. – С. 33–37.

20. Іванова Л. І. Особливості професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я / Л. І. Іванова // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. – (Серія : педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт). : [збірник наукових праць] / гол. ред. М. О. Носко. – Чернігів : ЧДПУ, 2011. – Вип. 91. – Т. I. – С. 190–194.

21. Іванова Л. І. Конкретизація понятійного апарату в аспекті підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я / Л. І. Іванова // Педагогічні науки: теорія, інноваційні технології. – 2012. – № 1(19). – С. 20–28.

22. Іванова Л. І. Особливості використання терміну “учні з відхиленнями у стані здоров'я” в контексті професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури / Л. І. Іванова // Наукові записки : [збірник наукових статей]. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – Вип. СІ (101). – (Серія педагогічні та історичні науки). – С. 129–137.

23. Іванова Л. І. Про історичну передумову становлення вітчизняної системи професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я / Л. І. Іванова // Наукові записки : [збірник наукових статей]. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – Випуск СІІІ (103). – Серія педагогічні та історичні науки. – С. 102–109.

24. Іванова Л. І. Ретроспектива зарубіжного досвіду фізичного виховання учнів з відхиленнями у стані здоров'я та підготовки учителів фізичної культури до цієї роботи / Л. І. Іванова // Наукові записки : [збірник наукових статей]. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – Вип. СІV (104). – (Серія педагогічні та історичні науки). – С. 82–89.

25. Іванова Л. І. Оцінка стану розробленості проблеми підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я у теорії та практиці вищої педагогічної освіти / Л. І. Іванова // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. – Серія № 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт) : [збірник наукових праць] / за ред. Г. М. Арзютова. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – Вип. 24. – С. 33–38.

26. Іванова Л. І. Сутність підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я / Л. І. Іванова // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах

: [збірник наукових праць : под. ред. Т. І. Сущенко]. – Запоріжжя, 2012. – Вип. 26 (79). –

С. 176–182.

27. Іванова Л. І. Стан кадрового забезпечення роботи з учнями спеціальних медичних груп у загальноосвітніх навчальних закладах України / Л. І. Іванова // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : [збірник наукових праць : под. ред. Т. І. Сущенко]. – Запоріжжя, 2012. – Вип. 27 (80). – С. 445–449.

28. Іванова Л. І. Структура готовності майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я / Л. І. Іванова // Збірник наукових праць Бердянського державного університету (Педагогічні науки). – Бердянськ : БДПУ, 2012. – № 4. – С. 97–101.

29. Іванова Л. І. Застосування інформаційно-комунікативних технологій у процесі підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я / Л. І. Іванова // Наукові записки : [збірник наукових статей]. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – Випуск CVI (106). – (Серія педагогічні та історичні науки). – С. 77–82.

30. Іванова Л. І. Тенденції змін організаційного та змістового компонентів роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я / Л. І. Іванова // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова: Серія №15 : Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт) : [збірник наукових праць]. – К. : В-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. – Вип. 4 (29). – С. 412–417.

31. Іванова Л. І. Контрольна функція вчителя фізичної культури в роботі з учнями з відхиленнями у стані здоров'я / Л. І. Іванова // Фізичне виховання в сучасній школі. – 2013. – №2. – С. 37–40.

Статті в іноземних фахових виданнях

32. Иванова Л.И. Модель профессиональной подготовки будущих учителей физической культуры к работе с учениками, имеющими отклонения в состоянии здоровья / Л. И. Иванова // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. – М., 2013. – № 07 (54). – Ч. II. – С. 145–147.

33. Иванова Л.И. Обеспечение содержания профессиональной подготовки будущих учителей физической культуры к работе с учениками, имеющими отклонения в состоянии здоровья / Л.И. Иванова // Теоретические и методологические проблемы современного образования // Научн.-инф.издат.центр «Институт стратегических исследований». – М. : Изд-во «Спецкнига», 2013. – С. 103–104.

34. Иванова Л.И. Исторические периоды становления профессиональной подготовки учителей физической культуры к работе с учащимися, имеющими отклонения в состоянии здоровья / Л.И. Иванова // Личность, семья и общество: вопросы педагогики и психологии: материалы XXIX Междунар. заочной научно-практ. конф. (Россия, г. Новосибирск, 26 июня 2013 г.). – С. 32–37.

35. Иванова Л. И. Критерии эффективности профессиональной подготовки будущих учителей физической культуры к работе с учениками с отклонениями в состоянии здоровья / Л. И. Иванова // Молодой учёный. – № 1 (60). Ч. – IV. – Январь, 2014. – С. 528–531.

36. Иванова Л. И. Концепция профессиональной подготовки будущих учителей физической культуры к работе с учащимися с отклонениями в состоянии здоровья / Л. И. Иванова // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. – М., 2014. – № 01 (60). – Ч. II – С. 111–113.

Матеріали наукових конференцій

37. Иванова Л. І. Професійна підготовка майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я як педагогічна проблема / Л. І. Иванова // Олімпійський спорт і спорт для всіх : матеріали XIV Міжнародного наукового конгресу (Київ, 5-8 жовтня 2010 р.) / М-во сім'ї, молоді та спорту. Національний університет фізичного виховання і спорту України. – К. : Олімпійська література, 2010. – С. 723.

38. Иванова Л. І. Сучасні підходи у підготовці майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я / Л. І. Иванова // Актуальні питання фізичного виховання спорту та здоров'я студентської молоді : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Бердянськ, 15-17 червня 2011 р.) / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту, Бердянський державний педагогічний університет. – Бердянськ : Бердянський державний педагогічний університет, 2011. – С. 63–69.

39. Иванова Л. І. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я з позиції потреб сучасності / Л. І. Иванова // Актуальні проблеми фізичного виховання, реабілітації, спорту та туризму : матеріали III Міжнародної наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 13-14 жовтня 2011 р.) / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту, Інститут здоров'я, спорту та туризму Класичного приватного університету. – Запоріжжя : КПУ, 2011. – С. 75–76.

40. Иванова Л. І. Сучасне розуміння результату підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я / Л. І. Иванова // Актуальні проблеми фізичного виховання, реабілітації, спорту та туризму : матеріали IV Міжнародної наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 18–20 жовтня 2012 р.) / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту, Інститут здоров'я, спорту та туризму Класичного приватного університету. – Запоріжжя, 2012. – С. 59.

41. Иванова Л. И. Понятийный аппарат концепции подготовки будущих учителей физической культуры к работе с учениками с отклонениями в состоянии здоровья / Л. И. Иванова // Психология и педагогика: актуальные проблемы и тенденции развития : матер. Междунар. научно-практ. конф. (Новосибирск, 6 марта 2013 г.). – С. 83–87.

42. Комп'ютерна програма "ІДС: педагогічна діагностика готовності майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у

стані здоров'я” / Л. І. Іванова, В. А. Діденко, Л. П. Сущенко. – Свідectво про реєстрацію авторського права на твір № 47068 від 08.01.2013 р., видане Державною службою інтелектуальної власності України.

АНОТАЦІЇ

Іванова Л.І. Теоретичні і методичні засади професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2014.

У результаті дослідження вперше розроблено та науково обґрунтовано систему професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я на підставі застосування системного, особистісно-діяльнісного, програмно-цільового, контекстного, рефлексивного підходів. Визначено історичні передумови та періоди становлення в Україні професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я. Здійснено порівняльний аналіз професійної підготовки фахівців у провідних вищих навчальних закладах різних країн світу до роботи з особами з відхиленнями у стані здоров'я. Уточнено термінологічний апарат у контексті професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я. Теоретично обґрунтовано структуру готовності майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я, конкретизовано зміст її компонентів відповідно до вимог сучасності. Розроблено концепцію професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я. Розроблено, теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено модель професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я. Удосконалено зміст професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я.

Ключові слова: професійна підготовка, майбутні вчителі фізичної культури, здоров'я, учні з відхиленнями у стані здоров'я.

Іванова Л.И. Теоретические и методические основы профессиональной подготовки будущих учителей физической культуры к работе с учащимися с отклонениями в состоянии здоровья. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова. – Киев, 2014.

В работе разработана и научно обоснована система профессиональной подготовки будущих учителей физической культуры к работе с учащимися с отклонениями в состоянии здоровья на основе системного, личностно-деятельностного, программно-целевого, контекстного, рефлексивного подходов. Профессиональная подготовка будущих учителей физической культуры к работе с

учащимися с отклонениями в состоянии здоровья понимается как учебно-воспитательный процесс формирования способности студентов высших учебных заведений обеспечивать средствами лечебной физической культуры восстановление и сохранение здоровья школьников, которые по состоянию здоровья относятся к специальной медицинской группе.

Проанализировано состояние изучения проблемы профессиональной подготовки будущих учителей физической культуры к работе с учащимися с отклонениями в состоянии здоровья в отечественной и зарубежной педагогической теории и практической деятельности высших учебных заведений.

Определены исторические предпосылки и периоды становления в Украине профессиональной подготовки будущих учителей физической культуры к работе с учащимися с отклонениями в состоянии здоровья.

Осуществлен сравнительный анализ профессиональной подготовки специалистов в ведущих высших учебных заведениях разных стран мира к работе с лицами с отклонениями в состоянии здоровья.

Определена сущность профессиональной подготовки будущих учителей физической культуры к работе с учащимися с отклонениями в состоянии здоровья, которая заключается в содействии развитию у студентов личностных качеств (коммуникативных, организационных, рефлексивных), активном овладении знаниями и практическими навыками современных образовательных технологий восстановления и сохранения здоровья учащихся специальных медицинских групп, формируя их готовность к этой работе, и вмещает содержательное наполнение, современное учебно-методическое обеспечение и активные методы обучения.

Обосновано, что результатом профессиональной подготовки будущих учителей физической культуры к работе с учащимися с отклонениями в состоянии здоровья является готовность к этой работе, определяющаяся как способность личности к обеспечению оздоровительно-педагогической деятельности в общеобразовательном учебном учреждении, основанная на мотивации к этой деятельности, овладении знаниями, умениями, позволяющими эффективно осуществлять физическое воспитание и укреплять здоровье учащихся, относящихся по состоянию здоровья к специальной медицинской группе. Структура готовности будущего учителя физической культуры к работе с учащимися с отклонениями в состоянии здоровья предполагает сформированность ценностно-мотивационного, когнитивного, организационного, коммуникационного, деятельностного и рефлексивного компонентов.

Разработана концепция профессиональной подготовки будущих учителей физической культуры к работе с учащимися с отклонениями в состоянии здоровья.

Разработана, теоретически обоснована и экспериментально проверена модель профессиональной подготовки будущих учителей физической культуры к работе с учащимися с отклонениями в состоянии здоровья, функционирование которой достигается за счет применения педагогического инструментария (концептуально-методологического, организационно-процессуального, диагностического) в условиях рефлексивной образовательной среды, обеспечивающей результативность

процесса формирования готовности будущих учителей физической культуры к работе с учащимися с отклонениями в состоянии здоровья.

Разработана и внедрена система мониторинга качества профессиональной подготовки будущих учителей физической культуры к работе с учащимися с отклонениями в состоянии здоровья на основе применения современных методов диагностики и технических средств контроля учебной деятельности.

Усовершенствовано содержание профессиональной подготовки будущих учителей физической культуры к работе с учащимися с отклонениями в состоянии здоровья, методы активизации познавательной деятельности студентов на основе использования современных информационно-коммуникационных технологий.

Разработано и внедрено в процесс профессиональной подготовки будущих учителей физической культуры учебно-методическое обеспечение, включающее: учебно-методические комплексы на бумажных и электронных носителях для дисциплин “Методика физического воспитания учащихся специальных медицинских групп” (учебная программа, тестовые задания, задания для контрольных работ, учебные пособия для студентов и учителей физической культуры, а также тексты и презентации лекций), “Основы лечебной физической культуры в специальных медицинских группах” (учебная программа, тестовые задания, задания для контрольных работ, тексты и презентации лекций), “Основы врачебно-педагогического контроля” (учебная программа, тестовые задания, задания для контрольных работ, тексты и презентации лекций); компьютерную программу педагогической диагностики готовности будущих учителей физической культуры к работе с учащимися с отклонениями в состоянии здоровья.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, будущие учителя физической культуры, здоровье, учащиеся с отклонениями в состоянии здоровья.

Ivanova L.I. Theoretical and methodical foundations of professional preparation future teachers of physical culture to work with schoolchildren with disabilities in the state of health. – Manuscript.

Dissertation for obtaining scientific degree of the Doctor of pedagogical sciences in the speciality, 13.00.04 – Theory and Methods of Professional Education. – National Pedagogical Dragomanov University. – Kiev, 2014.

The study was first developed and scientifically validated system of vocational training of future teachers of physical culture to work with schoolchildren with disabilities in the state of health on the basis of a systematic approach, learner-activity, program-oriented, context and reflexive approaches. Historical background and the periods of formation of professional training of future teachers of physical culture to work with schoolchildren with disabilities in the state of health determined in Ukraine. Comparative analysis of training at leading universities around the world to work with people with disabilities in the state of health was done. In the context of professional training of future teachers of physical culture to work with schoolchildren with disabilities in the state of health clarified terminological system. The structure readiness of the future teachers of physical culture to work with schoolchildren with disabilities in the state of health theoretically grounded concretized content of its components in accordance with the

requirements of modern times. The concept of professional training of future teachers of physical culture to work with schoolchildren with disabilities in the state of health was developed. Developed theoretically substantiated and experimentally tested the model of professional training of future teachers of physical culture to work with schoolchildren with disabilities in the state of health. The content of the training of future teachers of physical culture to work with schoolchildren with disabilities in the state of health improved.

Keywords: preparation, future teachers of physical culture, health, schoolchildren with disabilities in the state of health.